

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

#USAID_
Взаємодія

Позитивний розвиток молоді

посібник для молодіжних працівників

Проект USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія» - це п'ятирічна ініціатива із запобігання корупції, яку реалізує Management Systems International (MSI), компанія, що входить до групи Tetra Tech. Проект підтримує систематичні зусилля Уряду України, спрямовані на зменшення рівня корупції, зокрема, у пріоритетних сферах, а також ключових урядових установ із запобігання корупції. Підвищення рівня обізнаності громадськості про зусилля Уряду та зменшення рівня терпимості суспільства до корупції також є ключовими аспектами антикорупційної підтримки проекту USAID «Взаємодія».

Ця публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу через Агентство Сполучених Штатів з міжнародного розвитку (USAID). Зміст цієї публікації є виключною відповідальністю авторів Кейтлін О'Доннел, Керолін Льюїс та Хіларі Проктор (ГО «Making Cents International») і не обов'язково відображає погляди USAID чи Уряду Сполучених Штатів.

ЗМІСТ

Вступ	2
Розділ 1. Рамки ПРМ	6
1.1. Категорії ПРМ.	7
Поглиблений аналіз: соціально-екологічна модель.	8
1.2. Ресурси	13
Поглиблений аналіз: соціально-емоційне навчання	15
1.3. Агентність.	17
Поглиблений аналіз: урахування здатності молоді під час розроблення програм із працевлаштування	18
1.4. Внесок	21
Поглиблений аналіз: присутність чи змістовна участь	23
1.5. Сприятливе середовище	26
Поглиблений аналіз: соціальні норми.	28
Розділ 2. Використання підходу ПРМ. Сім елементів програм ПРМ.	32
2.1. Перший елемент: формування навичок, ресурсів і компетенцій ..	33
2.2. Другий елемент: здорові відносини та зв'язок	35
2.3. Третій елемент: належність і членство	36
2.4. Четвертий елемент: участь і внесок молоді	37
2.5. П'ятий елемент: позитивні соціальні норми, високі очікування та сприйняття	39
2.6. Шостий елемент: безпечні простори.	41
2.7. Сьомий елемент: доступ до комплексних, відповідних до віку, сприятливих для молоді послуг	43
Додатки	44
Додаток I. Глосарій	45
Додаток II. Шаблон для розроблення програм з урахуванням ПРМ ...	58
Додаток III. Вправа для формування навичок розроблення програм ..	60
Використані джерела та література	77

Вступ

Позитивний розвиток молоді (ПРМ) – це методологія, яка об'єднує в собі філософію та підхід до роботи з молоддю, а отже, є способом розуміння молодих людей, що допомагає формувати політику, розробляти програми й надавати підтримку інституціям. У її основі лежить залучення молодих людей разом з їхніми сім'ями, однолітками, громадами і навіть владою, а також урахування всіх відносин, які впливають на розвиток молодої людини, задля повного розкриття їхнього потенціалу. У рамках ПРМ молодь – це люди, що мають ресурси, навички та знання, які потрібно підтримувати й розвивати, а не уособлення проблем чи ризиків, які необхідно долати [26]. Нарощування ресурсів підлітків може мати як безпосередні, так і довгострокові позитивні наслідки для їхнього психологічного та фізичного здоров'я, фінансового становлення та загального добробуту, їхніх сімей і громад [25]. Та й загалом, інвестиції у ПРМ дають користь усьому суспільству, оскільки розширюють зв'язки молоді та допомагають їй здійснити успішний перехід до дорослого життя [77].

На відміну від традиційних моделей розвитку молоді, які поклали основну відповідальність за дії на саму молодь, підхід ПРМ передбачає залучення молодої людини разом із соціальними мережами, у яких вона перебуває і з якими взаємодіє. Це дає змогу формувати середовище підтримки молоді та давати їй ширші можливості для реалізації свого потенціалу.

Підхід ПРМ використовують, щоб:

- **формувати навички, ресурси та компетенції;**
- **налагоджувати здорові відносини;**
- **поліпшити середовище, з яким взаємодіє молодь;**
- **трансформувати системи.**

ПРМ почав набирати популярності у США у 1980-х роках. До цього часу в рамках багатьох програм, які мали позитивні цілі, відповідальність за розширення можливостей молоді покладалася повністю на молодих людей без урахування багатьох способів, за допомогою яких дорослі й однолітки можуть допомогти або заподіяти шкоди таким молодим людям. Наприклад, ви розробляєте програму, спрямовану на більш активне залучення молоді до процесу прийняття рішень у громадах. І під час аналізу проблем виявляється, що молодим людям бракує деяких навичок, необхідних для ефективної комунікації та прийняття рішень. З огляду на це ви скеровуєте свою програму на формування цих навичок. Але потім учасники програми повертаються додому у громаду, яка насправді не хоче, щоб вони брали участь у прийнятті рішень, і молодь стукатиме у двері, які їй відмовляються відчинити. Що тоді робити?

У рамках старих підходів до розвитку молоді акцент було б зроблено на виявленні **потреб** молоді. Якщо до проблеми підходити саме так, то поза увагою залишиться все прекрасне, чим володіє молодь. У цьому посібнику такі речі називатимуться **ресурсами**.

Щоб краще зрозуміти відмінність, можна порівняти такі підходи:

Засновано на потребах	→	Засновано на ресурсах
Програма сприятиме зменшенню рівня відрахувань у школах	→	Програма допомагає учням визначати довгострокові цілі, зокрема пов'язані з вищою освітою і працевлаштуванням
Дівчата-підлітки у громаді наражаються на ризик незапланованої вагітності	→	Члени громади шукають більш вичерпну інформацію про сексуальне і репродуктивне здоров'я
Запобігання даванню хабарів учителям за підвищення балів	→	Створення можливостей для поліпшення успішності учнів через додаткове навчання з дотриманням норм доброчесності

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Подумайте про програму із залучення молоді, яка вам відома або яку ви проводили. Яка мета програми? Чи засновано її на потребах? Чи можете ви змінити її так, щоб змістити фокус на наявні ресурси?

Дослідники ПРМ визнали, що деякі молоді люди досягали успіхів навіть у дуже складних обставинах у той час, як інші зазнавали невдачі, хоча в їхньому житті було небагато проблем. Це усвідомлення та подальші дослідження теми змусили фахівців-практиків з розвитку молоді дійти такого висновку: успішна молодь, як правило, має низку внутрішніх і зовнішніх «ресурсів» (навичок, інструментів та компетенцій), які вона здатна використовувати як для того, щоб реагувати на виклики, так і для того, щоб скористатися можливостями.

На початку 2000-х років фахівці-практики і дослідники галузі розвитку молоді розпочали роботу над визначенням, уточненням та вдосконаленням того, що нині нам відомо як підхід ПРМ. Було представлено низку моделей і на основі зазначеного доробку запропоновано набір чітких характеристик ПРМ – сучасні погляди на ці характеристики висвітлено в розділі 2 посібника.

Залучення молоді є ключовим складником моделі ПРМ, яка передбачає надання підтримки молодим людям у прийнятті рішень. Однак усебічний аналіз, проведений організацією «Rhize» – глобальною мережею тренерів з розвитку молодіжних рухів, – виявив, що «сектор міжнародного розвитку не йшов у ногу зі способами, за допомогою яких молодь прагне досягти соціальних змін» [48]. Ми спостерігаємо

за тим, як у світі з'являється нова ініційована молоддю модель «активного громадянства» – модель, яка привносить інновації та мережеве лідерство у демократичне врядування [59]. Ці глобальні тенденції насправді змусили спільноту фахівців з ПРМ визначитися та просунули нову структуру ПРМ, яка сприяє збільшенню політичного залучення, внеску й участі молоді у процесі прийняття рішень.

Відкриті, демократичні суспільства не можуть бути по-справжньому інклюзивними без залучення молодих людей до громадської діяльності та політичного життя їхніх громад. Якщо не розглядати молодь як загрозу чи тягар для демократії або й зовсім не потрібний для неї елемент, а натомість розглянути широкий спектр ресурсів, якими володіє молодь – від творчого нового мислення до інноваційного використання інформаційних та комунікаційних технологій, міцних дружніх відносин, – можна розкрити багато способів, за допомогою яких молодь може сприяти життєздатності демократії. Тут варто навести деякі цифри: менше 3% парламентаріїв у світі молодші 30 років [70], попри те, що особи віком до 30 років становлять більше половини (50,5%) населення світу! [22]

Наразі понад 45% програм ПРМ зосереджено на демократії, правах людини та врядуванні (ДПВ) [27]. Ці програми включають у себе **«заходи, спрямовані на поліпшення здатності молоді брати участь у врядуванні, долати або запобігати насильству та конфліктам і просувати мирні норми та позитивну поведінку»** [27]. Розроблення програм ДПВ порівняно з іншими галузями, наприклад, у сфері охорони здоров'я та продовольчої безпеки, частіше зосереджено на внеску молоді у життя громад – ключовому аспекті підходу ПРМ [27]. Залучення молоді до громадських і політичних процесів на ранньому етапі може задіяти творчу енергію молодих людей у спосіб, який сприятиме активному громадянству та посиленню відчуття соціальної відповідальності. Це не лише забезпечує зміцнення демократії. Такі види «просоціальної» (тобто корисної для суспільства) діяльності здатні також замінити небажані заходи, у яких молодь може брати участь, якщо не бачитиме своєї ролі у суспільстві в цілому.

Залучення молоді в Україні пройшло тривалий шлях від примусової участі до добровільної діяльності. Більшість радянської молоді мали досвід примусової участі, наприклад, виконували вказівки прибрати в класі, брали участь у «суботниках» або їхали в колгоспи збирати картоплю. Водночас урядовці, освітяни, керівники та політичні лідери обмежували залучення молоді й перешкоджали її добровільній участі у плануванні, не схвалювали власне бачення чи творче мислення та прийняття самостійних рішень. Це часто призводило до маніпуляції молоддю і порушення її права на участь. З 1990-х років спостерігається відхід від авторитаризму і поява, зокрема, молодіжних рад, парламентів, громадських організацій, центрів. Революція гідності 2014 року стала ще одним поштовхом для зростання активності молоді та сплеску молодіжного волонтерства [7], створення значної кількості організацій та програм, щоб зберегти імпульс для позитивних соціальних змін.

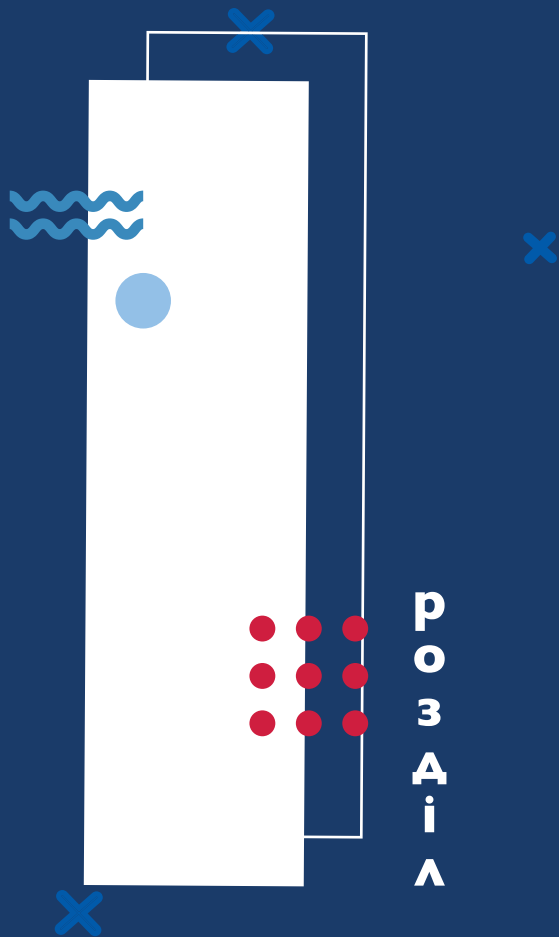
Звісно, залишається багато прогалів, особливо коли йдеться про розширення можливостей сільської молоді та маргіналізованих груп. Розширення можливостей молодіжного лідерства часто зосереджується винятково на формуванні навичок або організації разових заходів, а не на застосуванні всебічного підходу на кшталт ПРМ. Саме тому нагальною є потреба створити посібник, який забезпечив би молодіжних працівників, установи та проекти, що займаються питаннями молоді, а також партнерів-виконавців проектів низкою рекомендацій та конкретних прикладів ПРМ. Також посібник може зацікавити науковців, активістів, до сфери професійних інтересів яких потрапляє молодь. Однак найкориснішим він стане для тих проектів та організацій, які займаються залученням молоді віком 15–24 роки¹.

Чому увага в ПРМ зосереджується на протидії корупції? Молодь не менше за інших потерпає від корупції. Зважаючи на вилучення з процесів прийняття рішень, корупція поглиблює «розрив влади» між чиновниками та багатьма спільнотами. Відсутність захисту цивільних прав маргіналізованих категорій обмежує їхній доступ до державних послуг, як-от правоохоронних органів і судів, що в подальшому послаблює їхню здатність звертатися по допомогу чи засоби захисту від корупції. Молодь і вразливі особи можуть частіше стикатися з вимаганням хабаря, страждати від сексуальної експлуатації, бути жертвами торгівлі людьми та/або стикатися з більшими перешкодами в разі притягнення до відповідальності за злочини, скоєні проти них. Корупція перешкоджає наданню державних послуг, які є критично важливими для молоді (включно з маргіналізованими категоріями), як-от освіта й охорона здоров'я. Оскільки ці групи часто не залучають, у них немає можливості висловити свої думки й вимагати соціальної підзвітності. Зрозуміло, що прозорість та інклюзивні й чутливі системи підзвітності необхідні як для запобігання корупції, так і для забезпечення доступу до правосуддя й інших послуг для всіх людей незалежно від того, ким вони є.

---

¹ Українське законодавство визначає молодь як осіб віком від 14 до 34 років; однак цей напрямок діяльності Проєкту «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «ВзаємоДія» (SACCI) націлений на вужчу вікову групу.

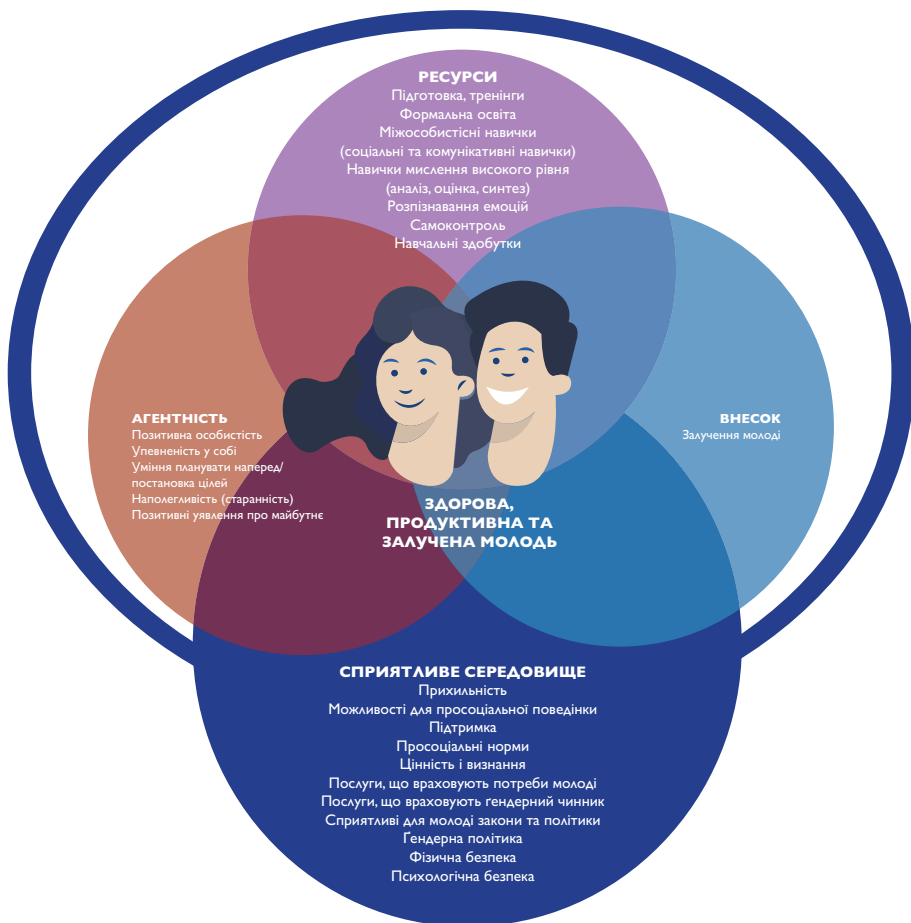

Рамки ПРМ

I.1. Категорії ПРМ

Рамки ПРМ [35] визначають чотири категорії, які перетинаються – ресурси, агентність, внесок і сприятливе середовище. Загальна ідея полягає в тому, що молоді потрібна скоординована підтримка в кожній із цих сфер, щоб бути здоровими та продуктивними членами суспільства. **Найважливішим є зміна підходу – від «заснованого на потребах» до «заснованого на наявних ресурсах».** Якщо перші враховують наявні виклики та проблеми, то другі відображають матеріальні й нематеріальні ресурси, якими вже володіє молодь або відповідні громади. А тому розроблені програми спрямовані на гуртування окремих осіб, об'єднань та установ для спільних дій і користі для суспільства, а не винятково на задоволення потреб.

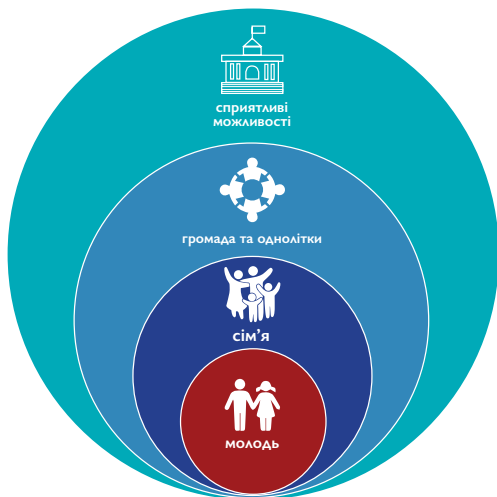
Ресурси	Молодь має необхідні ресурси та навички для досягнення бажаних результатів. Ресурси можуть бути матеріальними (земля, будівлі, простір, гроші тощо), нематеріальними (зокрема ідеї, навички, відносини) чи орієнтованими на послуги (доступ до освіти або охорони здоров'я та ін.)
Агентність	Молодь здатна використовувати власні ресурси та прагнення, щоб приймати рішення щодо власного життя і встановлювати власні цілі, а також діяти відповідно до цих рішень для досягнення бажаних результатів, без страху насильства чи покарання
Внесок	Молодь має заохочення, отримує визнання, може діяти через різні канали та бути джерелом змін для власного позитивного розвитку і позитивного розвитку своєї громади
Сприятливе середовище	Молодь перебуває в оточенні громади чи суспільства, які збільшують її ресурси, спроможність діяти, доступ до послуг і можливостей та здатність уникати ризиків, а також сприяють її соціальній реалізації та здатності досягати успіхів

Кожну з цих категорій буде докладно розглянуто далі. Однак спершу важливо зрозуміти теоретичну модель, яка визначає характер практичного застосування ПРМ – соціально-екологічну модель.

Поглиблений аналіз: соціально-екологічна модель

Назва «соціально-екологічна модель» (СЕМ) певною мірою нагадує щось із уроку біології, що частково відображає її суть. Екологія вивчає відносини біологічних організмів зі своїм фізичним оточенням або довкіллям, а отже, соціальна екологія – це вивчення взаємозв'язку між розвитком людини та умовами й контекстом, до яких вона активно долучається.

Модель охоплює кілька рівнів – однілітків, сім'ю, громаду, владу, – які впливають на поведінку, погляди та переконання на індивідуальному рівні. Це свідчить про те, що знання, цінності та дії кожної людини сформовано під впливом соціальних факторів, включаючи осіб, з якими людина взаємодіє, організації, до яких вона належить, та громаду, у якій вона проживає.

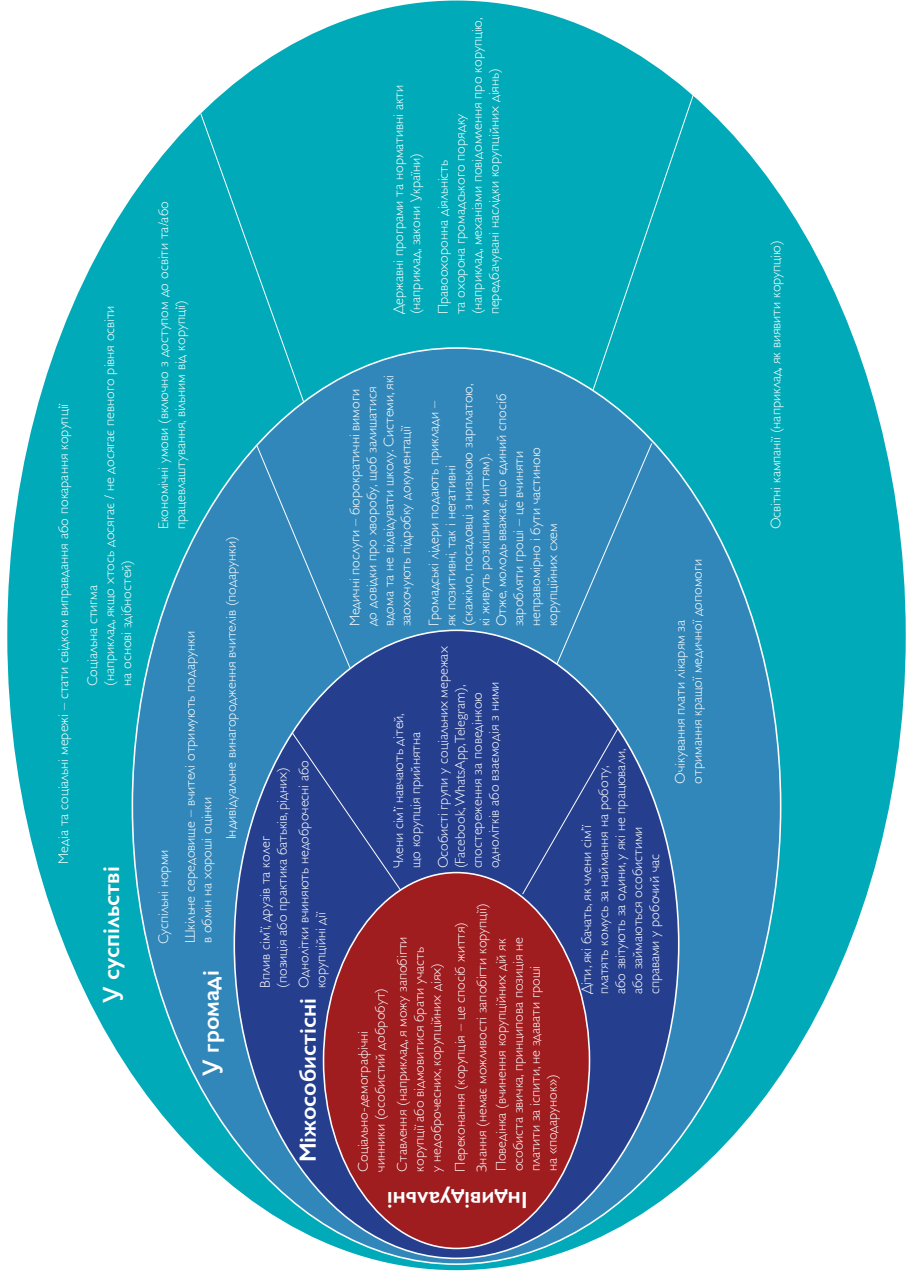
ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Візьміть аркуш паперу і намалюйте модель, яку ви бачите тут. Напишіть своє ім'я в найменшому колі замість «Молодь». Приділіть кілька хвилин, щоб записати різних осіб, установи та інші елементи, які знаходяться у вашій власній СЕМ на кожному рівні.

Ця модель важлива, щоб виявити й оцінити багато факторів впливу на життя молоді людини, оскільки вона спонукає вийти за межі аналізу виключно поведінки, скажімо, недоброчесного вчинку. СЕМ слід застосовувати як до аналізу проблем, так і до етапів розроблення програм. Візьмемо, наприклад, випадки корупції серед молоді. Оцінюючи цю проблему, ми знаємо, що молодь існує в соціальному середовищі, яке може дозволяти, підтримувати, визнавати та вирішувати проблему участі молоді у недоброчесній поведінці (списування, плагіат, купівля оцінок і балів, продаж свого голосу на виборах, сплата хабаря за можливість працевлаштування тощо). Розглянемо діаграму нижче.

Соціально-екологічні рамки сприйняття молоддю корупції в Україні

Ціннісно-орієнтоване дослідження, проведене Проєктом «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «ВзаємоДія» наприкінці 2018 року, засвідчило, що 46% молодих людей віком від 14 до 29 років (приблизно 20% населення України) виправдовують корупцію: хоч вони можуть і не підтримувати корупційні дії як такі, особливо корупцію в ешелонах влади, проте з великою імовірністю погодяться вчинити недоброчесно, якщо це відповідатиме їхнім інтересам.

У цьому прикладі індивідуальне втручання може бути не дуже ефективним, якщо молодь є свідком терпимого ставлення до корупції у своїй сім'ї чи суспільстві в цілому. Найефективніші заходи повинні зосереджуватися на кількох рівнях СЕМ одночасно.

Для кращого розуміння концепції СЕМ можна провести аналогію із банкою з маринованими огірками. Огірки набувають іншого смаку після того, як їх закрутили в банку з маринадом, де вони настоялися в розчині оцту, солі, перцю та інших спецій. Так і людина (певної статі, зі своїми вподобаннями тощо) потрапляє у громаду, де на неї починають впливати різні фактори – це можуть бути члени сім'ї, друзі, політичні лідери, установи (всі, хто внесений у діаграму СЕМ). Що довше огірок залишається в банці з маринадом, то сильнішого присмаку маринаду він набуває. Що довше й інтенсивніше людина взаємодіє з певними чинниками у громаді, то сильніше вони впливатимуть на її життя.

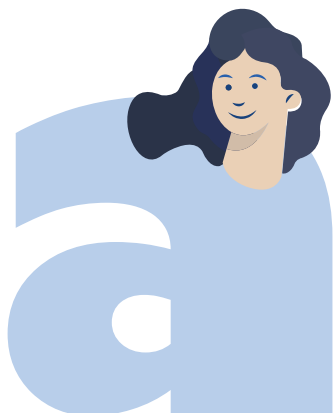

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

На основі власної СЕМ подумайте про проблему, з якою ви стикаєтесь у своїй громаді. Які фактори на кожному рівні СЕМ впливають на прояви цієї проблеми?

Знайомтеся: двоє молодих українців

Аліна

15-річна Аліна проживає у містечку на Сумщині та навчається у 10 класі. Вона захоплюється мистецтвом, але не може поділитися своїм зацікавленням із друзями чи вчителями. Дівчина – здібна учениця, однак часто теми уроків не породжують у неї інтересу, тому в Аліні середня успішність. Оскільки вона вважає, що в її містечку обмежені кар'єрні можливості, і не бачить жодного зв'язку з мистецтвом, то не впевнена у власному майбутньому. Аліна проводить час, спілкуючись із друзями й родиною, розглядаючи витвори майстрів в Instagram.

Володимир

23-річний Володимир, який має ромське походження, щойно завершив навчання у київському виші на факультеті інформатики і живе з батьками в Миколаєві. Як і багато інших випускників, він шукає роботу. Й ось Володимир дізнався, що йому потрібно мати досвід або хороші зв'язки, щоб розпочати кар'єру за спеціальністю. Володимир рішуче налаштований знайти будь-які можливості, які допоможуть набути досвіду та завести нові знайомства для пошуку хорошої роботи в Миколаєві або іншому місті. Він завзято шукає курси та лекції, щоб розвинути свої навички. Оскільки Володимир має добрі ІТ-навички, він здебільшого шукає можливості онлайн, а не у місцевій громаді.

1.2. Ресурси

Якщо попросити пояснити, що таке «ресурс», то як правило, люди відповідають, що це гроші. Традиційно розуміння ресурсів зосереджується на матеріальних речах (гроші, земля, автомобіль чи будинок), попри те, що людям потрібно чимало нематеріальних речей, щоб досягти успіху в житті. Вони охоплюють соціальні мережі, турботливі взаємини та знання. У рамках ПРМ визнається, що нематеріальні ресурси іноді можуть бути навіть важливішими, коли йдеться про здійснення мрій.

Існує перелік [52] із 40 ресурсів для розвитку молоді, згрупованих у **зовнішні ресурси** (підтримка, розширення можливостей, кордони й очікування, конструктивне використання часу) та **внутрішні ресурси** (відданість навчанню, позитивні цінності, соціальні компетенції та позитивна ідентичність).

Іноді їх називають захисними факторами, оскільки вони допомагають захистити молодих людей від ризиків та проблемної поведінки, як-от кидання школи чи насильство.

Аліна покладається на підтримку сестри, матері та друзів. У стосунках із ними дівчина відчуває зв'язок, хоча вони не поділяють її захоплення мистецтвом. Водночас Аліна не бачить належної підтримки з боку вчителів, які закликають її припинити мріяти про мистецтво і зосередитися на пошуку «більш прикладної» професії. Попри те, що батьки Аліни в минулому підтримували її любов до мистецтва, вони починають заохочувати її до вивчення більш «практичних» кар'єрних напрямків. Тому Аліна замислюється над тим, що їй варто відмовитися від свого захоплення і знайти інше.

Хоча в рамках ПРМ їх визначають як окремі категорії, **агентність** і **ресурси** переплітаються й залежать одне від одного. **Агентність** (здатність діяти самостійно, як суб'єкт, на протизагу тому, щоб бути об'єктом дії інших людей – учителів, батьків, друзів тощо) пов'язана з доступом до ресурсів або володіння ними, а також контролем за їх використанням. Інакше кажучи, йдеться про спроможність молоді використовувати свої ресурси і прагнення, брати повну відповідальність за своє життя, обставини й досягнення. Наприклад, упевненість у собі зазвичай вважають ресурсом, але вона також може бути важливим аспектом **агентності**, оскільки потрібна молоді, щоб скористатися своїми ресурсами та розкрити власний потенціал. Усупереч тому, що весь спектр матеріальних та нематеріальних ресурсів глибокий і широкий, ПРМ зосереджується на низці бажаних результатів [27] у цій категорії.

Результат	Визначення	Приклади у контексті доброчесності
Професійна підготовка	Підготовка для розвитку навичок, необхідних для спеціалізованої професії, працевлаштування або фінансових можливостей (наприклад, розпорядження грошовими коштами, розвиток бізнесу, маркетинг)	Навчання основам прозорості та підзвітності з обраної спеціальності в університеті. Тренінги з доброчесності та комплаєнсу на робочому місці
Формальна освіта	Участь у структурованій і систематизованій формі навчання (наприклад, початковій та середній школі, професійно-технічному навчанні)	Формальна освіта пріоритезує знання і таланти молодшої людини над достатком чи впливовістю її родини
Міжособистісні навички	Спектр навичок, які використовуються для комунікації та взаємодії з іншими, включно зі спілкуванням (вербальним і невербальним, а також слуханням), наполегливістю, розв'язанням конфліктів і стратегією ведення переговорів. Ці навички допомагають інтегрувати почуття, міркування та дії для досягнення конкретних соціальних і міжособистісних цілей	Уміння говорити «ні» у ситуаціях, коли пропонують дати хабар, наприклад, зібрати гроші в університетській групі, щоб отримати залік «автоматом»
Навички мислення високого рівня	Здатність визначати проблему, засвоювати інформацію, отриману з багатьох джерел, та оцінювати варіанти, щоб дійти обґрунтованого висновку. Вони охоплюють вирішення проблем, планування, прийняття рішень і критичне мислення	Здатність оцінити потенційні ризики та сценарії дії, знайти інформацію про можливі кроки (наприклад, колективна заява групи в деканат щодо дій недоброчесного викладача)
Розпізнавання емоцій	Здатність ідентифікувати та позитивно реагувати на власні почуття й емоційні реакції, а також почуття та емоційні реакції інших осіб	Повага до права інших людей почувати інші емоції щодо корупційної ситуації, визнавати свої почуття, знати позитивні способи зняття стресу (наприклад, у конфлікті з адміністрацією університету або патрульної поліцією)
Самоконтроль	Здатність відкласти задоволення, контролювати імпульси, спрямовувати та фокусувати увагу, керувати емоціями і регулювати власну поведінку	Здатність зберігати спокій у конфліктних ситуаціях, пов'язаних із недоброчесністю, корупцією (наприклад, молодим батькам на зборах батьків у садочку)
Навчальні здобутки	Отримання знань із предметів, які вивчаються (математика, історія, географія та природничі науки тощо)	Пріоритет знань і навичок над оцінками / балами

Поглиблений аналіз: соціально-емоційне навчання

Формування навичок і знань (ресурсів) часто лежить в основі різноманітних програм зі сприяння більшій агентності молоді. Загалом процес вивчення й застосування соціальних, емоційних, поведінкових та характерних навичок, необхідних для досягнення успіхів у навчанні, на роботі, у відносинах і громадському житті, називають **соціально-емоційним навчанням** [64]. В основному соціально-емоційне навчання відбувається вдома та дає найкращі результати тоді, коли взаємини батьків і дитини міцні. За межами сім'ї програми соціально-емоційного навчання зазвичай [64] підпадають під одну з трьох категорій:

- **шкільні уроки:** як правило, побудовані на основі попередньо затвердженої навчальної програми, їх проводять підготовлені вчителі, послідовно інтегруючи теми і заняття в більш широкий навчальний процес;
- **шкільні позакласні заняття:** наближені до формату шкільних уроків і також проводяться на основі затвердженого плану, але не замінюють уроків і відбуваються після них. Як правило, вони передбачають виховний складник і вміщують компоненти щодо, наприклад, залучення сім'ї, громади, правового виховання та виховання патріотизму;
- **позашкільні заняття:** не прив'язані до навчальної програми, переважно проводяться за межами школи, більше спрямовані на розвиток навичок або талантів, мінімізуючи неналежну поведінку та максимізуючи час навчання в безпечному, турботливому, спокійному й упорядкованому середовищі.

Володимир пощастило захопитися ІТ-галуззю, яка розвивається в Україні. Хоча йому складно знайти першу роботу, він знає, що вона є. Він вважає, що бути ромом – це для нього недолік, але сподівається, що завдяки розвинутим комунікативним навичкам зможе подолати суспільні стереотипи. В університеті Володимир проходив курс із комунікації і в рамках цього курсу дізнався, як найкраще представляти себе та робити акцент на розширенні навичок. Він хоче рекламувати свої вміння в інтернеті та налагодити зв'язок з іншими.

Рис. «Рівняння Хекмана» [69]

Три соціальні та емоційні навички – **позитивна самооцінка, самоконтроль і навички мислення високого рівня** – взаємодіють між собою для досягнення більш значних результатів ПРМ [31]. Молодь, яка має високий рівень самоконтролю, найімовірніше, буде впевнена у своїй здатності щось робити, розвиваючи позитивну самооцінку; вона також більш схильна до того, щоб зупинитися і подумати, перш ніж діяти. Власне, це й мають на увазі, коли говорять про практику мислення високого рівня і про те, що **навички породжують навички**.

1.3. Агентність

Агентність – це завжди одне з найскладніших понять. Англійський термін «agency» не має точного перекладу українською мовою. Найчастіше, коли людина чує слово «агентність», вона думає про агенцію (компанію чи організацію), яка надає послуги. У нашому випадку йдеться про здатність змінювати світ і себе, діяти творчо та самостійно, а отже, стати тим, ким хоче бути людина.

Попри те, що це поняття важко перекласти, є кілька дотичних українських термінів. **Агентність** тісно переплітається з «самоідентифікацією» молодих людей – саме молодь є провідником (агентом) власних думок та поглядів. Інший термін – «само-актуалізація», тобто намагання повноцінно реалізувати власний потенціал.

Математично це можна зобразити так:

Агентність = доступ до ресурсів + контроль за використанням ресурсів

Наразі Аліна відчуває тиск учителів і батьків щодо пошуку інших кар'єрних можливостей. Вони наполягають, щоб дівчина зосередилася на іспитах і могла вступити до хорошого університету. Незважаючи на всі наведені аргументи, зокрема і про кар'єрні можливості, десятикласниця вирішила присвятити себе мистецтву, навіть якщо робитиме це таємно. Вона підписалася на кількох інстаграмних блогерів, які використовують свої мистецькі навички для розроблення маркетингових та рекламних продуктів.

Ресурси справді є важливими складовими елементами розширення можливостей, проте від них не буде користі, якщо немає змоги ними послуговуватися. Це все одно, що, маючи збудований міст, мешканці не можуть ним нормально користуватись, оскільки їм заборонено ставати на дошки під час його переходу.

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Уявіть, що ви влаштувалися на роботу, але весь отриманий дохід musíte віддавати батькам, нічого не залишаючи собі для інвестування у важливі для вас речі. Чи послапили ви контроль над власним життєвим вибором?

Якщо нещодавно ви набули важливих навичок, але не маєте можливості їх використовувати, чи означає це агентність? Чи в такому разі ви маєте змогу бути провідником змін?

Сам факт володіння ресурсами є важливим, але не достатнім. Молодь здобуває агентність, коли вона здобуває та має можливість використовувати свої ресурси

і мережі для прийняття власних рішень або впливу на рішення інших та формування власних цілей. При цьому зростання агентності молоді потребуватиме більшої кількості дій та залучення більшої кількості учасників на різних рівнях (спрацюватиме модель СЕМ).

Поглиблений аналіз: урахування здатності молоді під час розроблення програм із працевлаштування

Наприклад, потрібно розробити програму з працевлаштування молоді. Для початку належить з'ясувати, що необхідно для того, щоб роботодавець хотів брати на роботу молодь. Розвиток технічних навичок (ресурсів) підвищить шанси молоді бути працевлаштованою, у результаті чого остання зможе заробляти власні кошти, а роботодавець отримає талановитих співробітників.

Теорія змін:

Далі варто подумати про дві речі:

1. які шанси молоді успішно вийти на ринок праці (це також залежить від спроможності конкретної сфери працевлаштовувати нових працівників). Тому, розробляючи програми працевлаштування, можна передбачити стажування та/або професійні мережеві заходи, де молодь зможе продемонструвати свою цінність для потенційних роботодавців;
2. яка готовність та здатність молодшої людини залишатися на роботі і зростати на різних етапах професійної діяльності. Перед розробленням програми потрібно точно оцінити тенденції на ринку праці та зрозуміти, які галузі потребують більше робочої сили, які галузі або посади можуть мати ускладнений доступ для нових працівників (наприклад, через вимогу неформальної плати за доступ до позиції, як-от хабар для отримання роботи, вимога брати хабарі у клієнтів та ділитися з керівництвом, вимога сексуального контакту для отримання або утримання роботи тощо). Таким чином можна розробити програму з працевлаштування із фокусом на тих технічних навичках, які «продаються найдорожче», але й навчити молодих людей, як обходити, уникати або протидіяти недоброчесним роботодавцям. Проте залишається проблема, як утримати молодь на робочому місці та сприяти досягненню нею успіхів.

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Згадайте свою роботу чи волонтерську діяльність, яка запам'яталася або сподобалася вам найбільше. Що вас там тримало? Що спонукало залишитися? Що, можливо, мотивувало робити навіть більше, ніж від вас очікували? Чи ваш роботодавець або керівник був етичним і законослухняним?

Досліджуючи потреби ринку та плануючи спрямовані на набуття навичок програми, розробники не завжди враховують, що хочуть молоді люди і що дозволить їм почуватися задоволеними й реалізованими. Утім більшість молоді і сама цього не знає. А тому, підходячи до проблеми з позиції ПРМ, варто закладати у програму ті заходи, які допомагають молодим людям визначити, що ж насправді їм цікаво та подобається робити, а також що їм вдається найкраще. Розроблені на основі цієї інформації програми працевлаштування молоді або створення робочих місць задовольнятимуть не лише потреби ринку, а й потреби і бажання молоді.

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Згадуючи Аліну та Володимира, подумайте, як можна допомогти їм проаналізувати свої захоплення і визначити способи їх поєднання з майбутньою кар'єрою або з іншими власними цілями.

Турбота про задоволення потреб і бажань молодих людей допомагає їм почуватися щасливішими й реалізованішими, а це, своєю чергою, спонукає їх бути новаторами та прагнути до успіху. Урешті-решт, користь отримує не лише молодь або компанія, а й суспільство в цілому. У наступному підрозділі буде розглянуто, чому це важливо з погляду психології молоді, а також як цей підхід допомагає їй знаходити мету та відчувати свою належність до громади, сприяє збільшенню внеску молоді в розвиток останньої.

Нижче наведено приклад програми із працевлаштування молоді², що використову-
ють підхід ПРМ, а також аспектів доброчесності, пов'язаних із працевлаштуванням:

Ресурси

Доступ. У громадах забезпечено рівний доступ молоді до матеріальних, людських і соціальних ресурсів (наприклад, освіта, інформація, державні послуги, соціальні мережі)

Контроль. У громадах підтримують можливість молоді контролювати матеріальні, людські та соціальні ресурси, що сприяє справедливому розподілу функцій у процесі прийняття рішень та представництву на індивідуальному рівні, а також на рівні домогосподарств, громад і держави. Щоб перейти від наявності доступу до ресурсів до здатності контролювати ці ресурси, молодь має відчувати, що її зусилля цінують

Доступ. Створення нормативних гарантій прозорості під час розподілу місць навчання та працевлаштування (наприклад, публічні й доступні оголошення про конкурси, чіткі критерії відбору кандидатів)

Контроль. Функції молодіжних рад передбачають не лише організацію свят і подій для молоді, а й участь у бюджетуванні громади, спільне визначення пріоритетів розвитку, спільне проєктування

Соціальні мережі

Створення коаліцій. Надання молоді та групам, що діють в інтересах молоді, інструментів і формування у них навичок для ефективного створення та підтримки позитивних мереж у громадах і поза ними

Участь. Громади прийняли інклюзивні стратегії врядування як через диверсифіковане представництво молоді в політичних органах та процесах, так і через розвиток міцного громадянського суспільства

Створення коаліцій. Створення груп у соціальних мережах (також груп молоді для молоді), які надають юридичні та психологічні консультації молоді для випадків, коли молодь стикається з проявами корупції або недоброчесної поведінки

Участь. Громади мають формальні та неформальні механізми повідомлень про корупцію і порушення прав, які діють незалежно від віку заявника. Механізм подання повідомлень доступний і відомий членам громади

Агентність

Вибір. Громади приймають масштабні та сталі рішення, які гарантують усім молодим людям рівні можливості для досягнення добробуту і самостійно визначених життєвих цілей. Сюди входить необхідність просування соціальної інтеграції та довіри до державних установ

Дії. Підтримка молоді (за допомогою ресурсів та соціальних контактів) у реалізації своєї агентності – удома, у школі, громаді чи суспільстві загалом, включно з потребою індивідів у впевненості у своїх силах

Вибір. Підтримка системи, у якій молода людина робить вибір власних життєвих цілей на основі своїх мрій та прагнень, а не «гаманця» батьків, здатних або не здатних влаштувати дитину на навчання чи роботу

Дії. Надання підтримки молоді щодо застосування своїх знань про функціонування прозорості та підзвітності (брати участь у виборах на рівні держави, обирати або бути обраними до ради класу, школи, університету, молодіжної ради, бути членами та/або волонтерами громадських організацій тощо)

2 «Підвищення рівня освіти, зайнятості та соціальної інтеграції молоді в постраждалих від конфлікту районах»

I.4. Внесок

Категорію «внесок» застосовують до молоді як джерела змін для власного позитивного розвитку та позитивного розвитку громад. Підростаючи, молоді люди прагнуть двох речей:

1. **значущість** [41] – потреба відчувати, що вони живуть заради якоїсь мети;
2. **упевненість** – цей елемент важливий, оскільки, на відміну від мозку дорослої людини, який здатний обробляти всі напівтоні проблем, мозок підлітків може відкидати невизначеність, натомість шукаючи чітку структуру й узгодженість власних переконань і навколишнього світу [41].

Аналогічно природним інстинктом людини є прагнення належати до певної групи, відчувати, що вона вписується в неї та має унікальну цінність для цієї групи.

Володимир знайшов людей, з якими можна підтримувати зв'язок в інтернеті і які могли б допомогти йому знайти роботу в інших містах. Батько запитав його, чому він не спілкується ні з ким у рідному місті. Поки Володимир навчався в університеті, то відчував міцніший зв'язок з іншими, аніж зараз, коли повернувся додому. Батько, який сам пройшов через це, закликає сина не відмовлятися від аналогічного пошуку у Миколаєві. Хоча Володимир сумнівається, проте дослухається до порад батька, тому починає шукати можливості в рідному місті, щоб набути досвіду у сфері ІТ.

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Згадайте ситуацію, коли ви відчували, що вписуєтесь у групу (це могло бути у школі, на роботі, у вашій громаді). Які відчуття у вас були, коли ви розуміли, що «відповідає» групі? Тепер пригадайте ситуацію, коли ви збагатили групу чимось унікальним. Що це було? Що ви відчували, знаючи, що зробили певний внесок?

Неучасть молоді часто пояснюють відсутністю в неї зацікавленості. Водночас наявні перешкоди до цього, як правило, залишаються поза увагою. Відповідно, не ведеться робота для усунення таких перешкод, які заважають зацікавити її, зокрема зміна соціокультурних норм, поглядів і переконань (наприклад, молодь вважають недосвідченою або безвідповідальною), зняття інституційних обмежень (скажімо, не беруть на роботу без досвіду, якого у молоді ще немає). Перешкоди для участі молоді у місцевому врядуванні також подекуди включають у себе корупцію та відсутність прозорості влади [67], що звужує її можливості дізнатися про громадське і політичне життя або взяти участь у політичному дискурсі чи прийнятті рішень.

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Чи можете ви пригадати часи, коли ваші думки та ідеї знецінювали через ваш вік? Що ви відчували?

Тому залучення молоді на рівні з іншими зацікавленими сторонами ще на етапі розроблення програм чи заходів підвищить ефективність процесу, адже він якнайповніше враховуватиме амбіції, бажання й інтереси молодих людей. Таку інформацію можна зібрати шляхом опитування, фокус-груп, інтерв'ю, але не забувати вводити молодь до складу «експертних груп» із розроблення, збору й аналізу інформації [27]. Також слід максимально долучати молодь на наступних етапах – управління, моніторингу й оцінювання програм.

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Як ви залучаєте молодь до своїх проєктів? До яких компонентів проєкту ви її залучили (первинна оцінка, розроблення, реалізація, участь, оцінка)? Яким іншим чином ви можете залучити молодь наступного разу?

Для розроблення програми слід зосередитись на діяльності, ініційованій молоддю, а не дорослими, зокрема наставництві на рівні однолітків і молодіжних центрах чи заходах. Цей підхід може підвищити відвідуваність та участь у програмах [27].

Менше впливу		Більше впливу	
Модель 1	Модель 2	Модель 3	Модель 4
Ініційована дорослими за участю молоді	Ініційована дорослими, молодь є партнером з обмеженою відповідальністю	Партнерство молоді і дорослих	Ініційована молоддю за підтримки дорослих

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Подумайте про програму із залучення молоді, яка вам відома або яку ви проводили. Яка мета програми? Чи засновано її на потребах? Чи можете ви змінити її так, щоб змістити фокус на наявні ресурси?

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Подумайте про захід або проєкт, орієнтований на молодь, який ви розробили чи реалізували. Де він розміщувався б у цьому спектрі? Чому? Запишіть складники вашого заходу / проєкту, які підтверджують вашу оцінку.

Поглиблений аналіз: присутність чи змістовна участь

У багатьох країнах, включно з Україною, поширене помилкове уявлення про те, що «участь» полягає лише у фізичній присутності на заході (кількості людей у приміщенні), а не його повноцінній підготовці та проведенні.

Присутність ≠ Участь

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Коли ви присутні на уроці у школі, чи означає це, що ви заглиблені в тему? Вам подобається бути на ньому присутніми? Чи почуваетесь ви оціненими та залученими? Чи був у вас вибір щодо відвідування уроку?

Попри те, що деякі залучають молодь, запропоновані їй посади та ролі можуть не давати достатніх засобів для впливу та змін. У більшості випадків залучення може зводитися до фізичної присутності, натомість забезпечення змістовної участі молоді – це більше, ніж просто підрахунок кількості молодих людей у приміщенні. У контексті ПРМ «участь» більше стосується змістовного залучення молоді.

«Змістовне залучення молоді – це інклюзивне, свідоме, взаємоповажливе партнерство між молоддю та дорослими, завдяки якому дорослі діляться владою, цінують внесок молоді, а ідеї, погляди, навички та сильні сторони молодих людей інтегрують у розроблення й реалізацію програм, стратегій, політики, механізмів фінансування, в організації, котрі впливають на їхнє життя, а також у їхні громади, країни та світ у цілому».

Нижче наведено приклади, які допоможуть змінити участь молоді та сприяти її змістовному залученню:

Сценарій	Присутність (підрахунок кількості молодих людей)	Змістовне залучення (забезпечення можливості для молоді висловити свою думку)
<p>Організація отримала новий грант на проведення молодіжних заходів</p>	<p>Організація збирає молодь громади, щоб представити їй нові заходи</p>	<p>Організація проводить низку консультацій із різними сегментами молоді та відповідними зацікавленими сторонами, щоб визначити, які види діяльності вони вважають пріоритетними та найбільш корисними й актуальними для себе. Потім збирає молодь, щоб представити результати консультацій та прийняти консенсусне рішення щодо підсумкових заходів</p>
<p>Підприємство просить узяти п'ятьох студентів закладів вищої освіти на стажування</p>	<p>Підприємство пропонує стажування п'ятьом молодим людям, призначивши їх у відділи, обрані в довільному порядку, для виконання завдань, запропонованих їхніми наставниками</p>	<p>Підприємство співпрацює з місцевими навчальними закладами (вищими та закладами професійної освіти), громадськими організаціями для виявлення зацікавлених молодих людей; окреслює компоненти програми, які були б корисними для стажерів, та визначає, які з них будуть також корисні для підприємства. Закріплює стажерів за наставниками серед персоналу на час програми стажування, щоб запропонувати можливості для професійного розвитку</p>
<p>Організація отримала грант для збільшення політичної участі молоді у прийнятті рішень на рівні громади</p>	<p>Організація забезпечує підготовку молоді з питань місцевого самоврядування та вдосконалення її навичок, необхідних для висунування політичних пропозицій</p>	<p>Організація проводить семінари, на яких молодь може дізнатися про процеси місцевого самоврядування та застосувати відповідні навички, розробивши практичні проекти чи політичні пропозиції та представивши їх на громадських зборах за участі місцевих урядовців</p>
<p>Навчальний заклад бере участь у міжнародному антикорупційному проекті, який працює з молоддю</p>	<p>Заклад призначає відповідального викладача, який має забезпечити присутність студентів на тренінгу, а також зібрати анкети зворотного зв'язку</p>	<p>Заклад ініціює тандем викладача і студента, які спільно з експертами проекту переглядають програму тренінгів, визначають дату, обговорюють шляхи практичного застосування знань / навичок (у разі потреби), супроводжують студентів після тренінгу у практичному завданні, яке має значення для навчального закладу та студентів, наприкінці збирають відгуки для спільного аналізу результатів проекту</p>

Аліна подала заявку на участь у дводенній мистецькій конференції як амбасадорка від молоді. Вона надзвичайно рада перебувати в оточенні людей, які поділяють її захоплення. Попри те, що дівчина нервувала, вона переконала свою сім'ю дозволити їй узяти участь у заході, показавши його програму, пояснивши свої цілі участі та використавши власні заощадження, щоб покрити транспортні витрати. Потрапивши на конференцію, Аліна була вражена кількістю людей та всіма дивовижними експонатами. Вона не наважилася поспілкуватися з іншими дорослими учасниками, оскільки сама лише навчається в 10 класі. Наприкінці першого дня конференції дівчина знайшла двох інших молодіжних амбасадорів. Вона сподівається, що всі разом вони зможуть поговорити з іншими учасниками протягом другого дня.

Є багато підходів, які ілюструють спектр способів, за допомогою яких можна залучити молодь. «Драбина участі» Роджера Харта – один із найвідоміших прикладів. Цей американський психолог також спеціально визначив способи, за допомогою яких ініційована дорослими діяльність може навмисно чи ненавмисно маніпулювати молоддю, використовувати молодь для декорації та/або імітації.

- Сходінка 8** **Молодь ініціює спільні рішення з дорослими:** молодь реалізує молодіжну діяльність і приймає рішення щодо неї спільно з дорослими як рівноправний партнер
- Сходінка 7** **Молодь робить усе сама:** дії здійснює молодь; дорослі майже не залучені
- Сходінка 6** **Ініціатива дорослих, спільні рішення з молоддю:** діяльність, якою керують дорослі; рішення приймають спільно з молоддю
- Сходінка 5** **Консультації та інформування:** дії здійснюють дорослі; з молоддю проводять консультації, її інформують про те, як використовуватимуть її внесок, а також про результати рішень дорослих
- Сходінка 4** **Призначення, але поінформоване:** дії здійснюють дорослі; молодь розуміє мету, процес прийняття рішень і відіграє певну роль
- Сходінка 3** **Імітація:** дії здійснюють дорослі; з молоддю можуть проводити консультації з мінімальними можливостями для зворотного зв'язку
- Сходінка 2** **Декорація:** дії здійснюють дорослі; молодь розуміє мету, але не бере участі у плануванні діяльності
- Сходінка 1** **Маніпуляція:** дії здійснюють дорослі; молодь виконує вказівки, але не розуміє мети діяльності

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Згадайте розроблений чи реалізований вами захід або проєкт, орієнтований на молодь. Де він розміщувався б на «Драбині участі» Роджера Харта? Чому? Запишіть складники вашого заходу / проєкту, які підтверджують вашу оцінку.

Приклад. Зборівська міська рада (м. Зборів, Тернопільська область) співпрацює з Молодіжним конгресом – організацією місцевої молоді. Зборівська міська рада визнала Конгрес своїм дорадчим органом і залучила його членів до розроблення молодіжних та інших проєктів, стратегій, організації громадських заходів і участі у засіданнях міської ради та її комітетів. Нині Молодіжний конгрес налічує 42 члени, склад обирають на регулярній основі. Вони створили власний медіацентр – місце, де молодь знімає інтерактивні відео, проводить молодіжні заходи та організовує заняття з медіаосвіти. На сторінці у можна ознайомитися з діяльністю Конгресу, а також дізнатися більше про успішні практики залучення молоді до місцевого самоврядування [83].

1.5. Сприятливе середовище

Поняття сприятливого середовища стосується відносин, соціального простору та культурної атмосфери, у яких молодь почувається цінною. Концепція також охоплює фізичні простори, які розвивають ресурси й агентність молоді, надають доступ до послуг і можливостей. Крім цього, такі простори допомагають молоді уникати ризиків та почуватися в безпеці.

Сприятливе середовище заохочує молодь, визнає її вартісною і водночас допомагає їй процвітати у соціумі та на рівні власних емоцій. Термін «середовище» варто тлумачити широко. Він охоплює такі сфери:

- **соціальну** (наприклад, відносини з однолітками, сім'єю та дорослими);
- **нормативну** (наприклад, погляди і переконання);
- **структурну** (наприклад, закони, політика, програмні послуги та системи);
- **фізичну** (наприклад, безпечні, сприятливі простори).

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Подумайте про середовище, яке вас оточує. Які речі в ньому існують? Як вони впливають на вас? Вони позитивні, негативні чи нейтральні? Чи може їх бути кілька? Чи змінюються вони з часом?

Важливо розуміти, що молодь по-різному взаємодіє з навколишнім світом, і цей досвід по-різному може вплинути на прийняття нею рішень.

Крім того, треба враховувати податливість мозку молодої людини у підлітковому віці (його можна формувати, як, скажімо, пластилін). Відносини молоді з оточенням мають на неї значний вплив та стають рушійними у становленні світогляду і впливають на дії навіть після того, як молодь «дорослішає». Тут знову можна згадати про модель SEM та всі фактори на рівних рівнях. За несприятливих умов та оточення розвивати «м'які» навички молоді буде вкрай важко.

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Можете пригадати власну ризиковану поведінку в молодості: ви колись курили, крали цукерки, кермували без водійського посвідчення? Де, з ким ви були, яке рішення прийняли, як реагували, як почувались у тій ситуації? Чи впливали місце або люди, які вас оточували, на прийняття вами рішень?

Створення сприятливого середовища відбувається на багатьох рівнях. Наприклад, це може передбачати створення безпечного та фізичного простору для зустрічі молодих людей, розроблення політики, яка усуває різні обмеження для залучення молоді чи навіть зміну соціальних норм, які можуть перешкоджати розвитку молоді.

Суть сприятливого середовища полягає у наявності чітких і послідовних норм та очікувань щодо здоров'я, відносин та форм взаємодії, які забезпечують більшу відповідальність та незалежність молоді і дозволяють їй розвиватися та виконувати нові функції [72]. Після визначення можливостей та обмежень середовища можна переходити до наступного етапу і розробляти проєкт.

Володимир було і добре, і погано знову жити вдома з батьками. Він вдячний за те, що має місце для проживання, поки шукає роботу, але водночас відчуває тиск мами й тата. Вони щодня цікавляться, чи знайшов син роботу і чому її пошуки безуспішні. Володимир починає думати, що підійде будь-яка робота і що його мрію працювати в ІТ-компанії доведеться відкласти. Він також замислюється над тим, чи не повинен заплатити комусь із великої фірми за сприяння у влаштуванні на роботу. Володимир схиляється до думки, що, можливо, це єдиний спосіб отримати бажане працевлаштування для такого, як він, молодого рома без досвіду.

Поглиблений аналіз: соціальні норми

«Норми – це спільні переконання в культурі стосовно того, яка поведінка є соціально належною» [50].

Усі люди мають різні уявлення про те, що від них очікують, і чітко засвоюють правила поведінки, наприклад, не жувати з відкритим ротом. Інші норми засвоюються через спостереження або припущення, скажімо, копіювання поведінки відомого актора. Часто норми перетворюються на звичку, і люди навіть не усвідомлюють, що за такою поведінкою стоїть певне правило. Це яскраво демонструють пояснення, що їх дають люди, аргументуючи свої дії, наприклад, «так заведено», «щоб інші не сміялися з мене» або «це значить, що я хороший».

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Чи можете ви згадати поведінку або переконання, які ви перейняли внаслідок спостереження?

Соціальні і гендерні норми можуть підтримувати співпрацю або підривати її, призводити до розколу та посилювати стереотипні ролі й поведінку, які надають перевагу одній групі над іншою. Це, своєю чергою, посилюватиме домінування цієї групи над іншою – шальки терезів схилитимуться на користь тих, хто має «повноваження», а отже, надаватиме їй доступ до ресурсів і контроль над їхнім використанням. Щоб створити справді інклюзивне середовище для розвитку молоді, потрібна зміна усталених норм і звичаїв. Наприклад, звичай батьків здавати гроші «на потреби школи» може сприяти вкоріненню практики цькування (булінгу) тих дітей, чиї батьки їх не здали.

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Чи можете ви придумати приклад, коли норми чи розстановка сил впливали на розподіл ресурсів?

Усі норми є поширеною соціальною практикою, але не всі поширені соціальні практики є нормами. Важливо розрізнити ці два поняття, бо від цього залежить те, як проєкт або ініціатива щодо роботи з молоддю зможе змінити усталену практику. Зазвичай соціологи говорять про чотири типи поширених соціальних практик: **звичаї, моральні норми, табу і закони**.

- **Звичаї** – це соціально санкціонована поведінка, яка не має моральної значущості. Так, відвідування дня народження без подарунка порушить український звичай.
- **Моральні норми** можна їм протиставити – це речі, які образять більшість представників певної групи і сформулюють погану думку про людину, скажімо, відвідування церкви у вбранні з сильно оголеними частинами тіла.
- **Табу** – це способи поведінки, які категорично заборонені певною групою, наприклад, демонстрація свастики.
- **Закони** – це правила поведінки, які встановлює держава та контролює їх дотримання.

Поширена соціальна практика стає нормою тоді, коли люди вдаються до неї з метою підтримки соціальної належності [74]. Соціальні практики, як правило, пояснюють чотирма аргументами:

1. Це задовольняє мої потреби (звичаї, табу, закони).
2. Я вважаю, що так правильно (моральні норми).
3. Я думаю, що так чинять інші описові норми.
4. Я вважаю, що інші повинні так чинити обов'язкові норми.

Деякі норми є **описовими** (переважно через те, що особа вважає, що їй теж можна, якщо інші так вчиняють), а деякі – **обов'язковими** (можуть передбачати певну соціальну винагороду, наприклад, вищий соціальний статус) [74].

Аліна почула, що в суботу ввечері до міста завітає з концертом місцева рок-група. Дівчина не любить рок-музику, але знає, що всі її друзі будуть на концерті, тож вирішує придбати квиток. Перебуваючи на концерті, вона публікує інформацію про це в соціальних мережах, щоб підтримати інших місцевих митців, оскільки сама є мисткинею.

Розробляючи проекти, спрямовані на зміну норм, варто враховувати питання розстановки сил та можливості діяти на рівні сімей, громад і соціальних структур. Це дасть змогу змістити акцент з окремої особи на чинники, що впливають на життя молоді, і подивитися на розроблення програм крізь більш широку соціально-екологічну призму. Окремим викликом може бути планування проекту з прозорості влади, доброчесності молоді або запобігання корупції. Варто пам'ятати, що розглядати молоду людину окремо від середовища і робити єдино відповідальною за протидію побутової корупції (наприклад, у процесі отримання медичних, освітніх чи інших послуг) не завжди дієво.

Також потрібно звернути увагу, на що спрямовані зусилля – на зміну норми чи соціальної практики, адже це впливатиме на вибір інструментів та визначатиме вплив проекту.

Приклад. Цей приклад яскраво ілюструє, що люди можуть думати про норми, очікування та уявлення стосовно антикорупційних зусиль.

Є уявна країна, де надзвичайно поширена практика дрібного хабарництва (наприклад, чиновники отримують хабарі від бізнесу за швидку видачу дозволу на ведення певної діяльності). На основі аналізу з'ясувалося, що люди платять хабарі тому, що це задовольняє їхню потребу (отримання документа), а зовсім не тому, що так поведуться інші або так прийнято в суспільстві.

У такому разі хабарництво видається звичаєм, і ефективні програми для зменшення рівня корупції мають бути зорієнтовані на практичну мотивацію людей, які нею займаються, а не на зміну суспільних норм. А це означає, що будь-які інформаційні кампанії, спрямовані на підняття рівня свідомості, навряд чи сприятимуть зниженню рівня корупції. Зусилля краще зосереджувати на створенні законних, але не менш зручних способів задоволення потреби бізнесу.

Водночас таке саме дослідження, проведене під іншим кутом, може виявити іншу мотивацію. Наприклад, хабарники можуть робити це не лише для того, щоб отримати більше грошей, а й боячись покарання з боку інших чиновників, якщо вони цього не робитимуть, посиляючись на існування соціальних норм. У цьому разі програми варто орієнтувати на розв'язання проблеми як давання, так і вимагання хабаря [74].

Мозок людини влаштований так, щоб уберегти її життя, а отже, він привчає, що має бути належність до певної групи. Таким чином, люди уявляють, що від них очікують інші, з ким їм спілкуватися і як поводитися. Це стосується навіть маленьких дітей, коли вони визначають, чи гратися їм з іншими дітьми, які зовні відрізняються від них. І тут вони діють на основі припущень про очікування батьків (з ким би батьки хотіли, щоб гралися діти) [40] незалежно від того, чи відображають ці припущення реальну ситуацію.

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Чи був у вас досвід боротьби з певними нормами? Чи досягли ви успіху? Чому так або чому ні? Що ви засвоїли з такого досвіду?

Аліна знає, що мама з татом очікують на її вступ до університету, і розуміє, наскільки це важливо для них. Вона не завжди приділяла достатньо уваги виконанню домашніх завдань, тому отримала невисокі результати на ЗНО. Хоча її батьки не задоволені низькими балами, вони планують використати свої зв'язки, щоб допомогти Аліні вступити на програму з бізнесу. Дівчині здається, що соціальні медіа – це її єдиний зв'язок із мистецькою спільнотою. Вона проводить багато часу в соцмережах, через що батьки часто роблять їй зауваження.

Для зміни способу мислення потрібні цільові програми соціальних і поведінкових змін, до яких варто ввести три складники:

	Перший: діалог	Другий: навички	Третій: дії
Види діяльності	Створення безпечного простору для обговорення, критичного оцінювання й оскарження наявних норм	Набуття та перевірка основною групою навичок, які відповідають бажаним новим нормам чи поведінці	Мобілізація широкого кола громадян для зміни наявних норм шляхом розширеного діалогу, обміну навичками й активності громади
Поради	Варто пам'ятати, що норми є глибоко вкоріненими і може існувати стигма, яка заважає людям відкрито говорити про них. Іноді використання різних творчих засобів масової інформації, як-от радіошоу, телевізійних програм чи театру, допомагає людям вести ці непрості розмови, обговорюючи вигаданих персонажів, а не посилаючись на власний досвід	Сформовані навички необхідно пристосовувати до конкретних потреб і контексту. Наприклад, якщо група вирішить, що для зміни норми потрібно змінити конкретну політику чи закон, то, можливо, треба буде зосередитися на розвиткові адвокаційних навичок. Може виникнути потреба й у розвиткові життєвих, соціальних та емоційних навичок. У роботі з молоддю, яка бере участь у програмі, варто проаналізувати прогалини у навичках, на заповнення яких буде спрямована програма. Визначити прогалини можна на основі попередньо проведених обговорень, фокус-груп тощо	На цьому етапі потрібно скласти план розповсюдження нових ідей за межами групи, яка бере участь у програмі. Для досягнення максимального розповсюдження можна використати низку перевірених підходів, включно з організацією громади, аналізом доступних мереж та заходами з підвищення обізнаності громадян
	Створення безпечного простору (див. розділ 2, елемент 6)	Формування різних типів навичок	Завдання для формування навичок розроблення програм (див. додаток II)

р
о
з
д
і
л

Використання підходу ПРМ
Сім елементів програм ПРМ

Деякі з семи основних елементів програм ПРМ пов'язані з кількома категоріями. Наприклад, набуття навичок стосується як категорії «ресурси», так і категорії «агентність». Дослідження показало: якщо під час розроблення програм врахувати більшість із семи елементів, програми досягають комплексних результатів серед молоді та кращих технічних результатів загалом [27]. Проте достатньо залучити кілька елементів до програми, щоб побудувати її на основі підходу ПРМ і зробити зорієнтованою на молодь.

2.1. Перший елемент: формування навичок, ресурсів і компетенцій

Питання формування навичок варто вирішувати комплексно, оскільки різні типи навичок пов'язані між собою. Навички та компетенції у сфері ПРМ зазвичай розділяють на три категорії:

1. **Базові навички**, вони є основоположними (наприклад, грамотність і вміння рахувати).
2. **«М'які»**, або «соціально-емоційні» навички, яким приділяють мало уваги в рамках формальної освіти, але які є надзвичайно важливими (скажімо, орієнтація на цілі та відповідальне прийняття рішень).
3. **Професійні навички**, які є академічними чи технічними і які можна набути на роботі.

Зазвичай молодь не захоплюється до отримання важливих знань, навичок і впевненості для прояву політичної активності й лідерства, що негативно впливає на її готовність та здатність до громадської активності. Разом з тим навички найкраще набувати на практиці, тобто під час позашкільного навчання чи поза навчальним закладом, коли учасники виконують відповідальні функції і беруть участь у спільних цілеспрямованих заходах з іншою молоддю, дорослими або і тими, й тими [65].

Окрім колективного навчання через практику, варто також розглянути заходи з формування навичок на індивідуальному рівні, на рівні сім'ї, однолітків і громади. При цьому не треба забувати, що почуття задоволення молоді під час набуття навички інколи розвиває можливості так само, як і сама навичка. Наприклад, навичка студентів писати заяву на ім'я декана, якщо навчальний предмет не відповідає заявленій у навчальній програмі якості, може допомогти університетській молоді відчувати свою агентність та інакше ставитися до навчального процесу. А засвоєна навичка повідомлення про корупцію або відмови продавати свій голос на виборах дасть змогу повніше відчувати себе громадянином України.

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

||

Чи можете ви подумати про навички або компетенції, які ви здобули за одним із описаних сценаріїв – практичне навчання та/або на індивідуальному рівні, на рівні сім'ї, однокласників і громади? Чим цей досвід відрізнявся від вивчення чогось нового у школі?

Приклад. Від цілей програми залежить, які навички та компетенції будуть здобуті. Наприклад, мета – створити закони, пов'язані з децентралізацією та місцевим самоврядуванням, які будуть справедливими, інклюзивними і враховуватимуть потреби молоді.

У такому разі можна розбудовувати спроможність посадовців органів місцевого самоврядування аналізувати вподобання й бажання молоді, громадську думку та внесок громадян для забезпечення справедливої та інклюзивної реалізації і політики щодо молоді й інших маргіналізованих категорій (набуття навичок); підтримувати розроблення законів про створення молодіжних рад, молодіжних парламентів або молодіжних партійних осередків для залучення молоді (залучення молоді та її внесок).

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

||

Яким чином розбудова ресурсів має вирішальне значення для Володимира в подоланні труднощів із пошуками роботи? Як ви створили б програму, спрямовану на задоволення потреб Володимира? Які антикорупційні аспекти додали б?

2.2. Другий елемент: здорові відносини та зв'язок

Загалом відносини можуть бути міцними або неміцними, здоровими або нездоровими. Під словом «відносини» зазвичай мають на увазі регулярну взаємодію двох чи більше осіб і/або груп, де кожна сторона одночасно щось дає і отримує. Підхід ПРМ заохочує міцні відносини між дорослими і молоддю та між молодими людьми. А це зазвичай потребує набуття відповідних навичок налагодження відносин, запровадження стратегій групування молоді та пояснення того, чому стійкі відносини і групові контакти важливі.

У рамках ПРМ багато різних характеристик визначають, чи є відносини здоровими, тобто чи сприяють вони позитивному розвитку молоді людини. Програми ПРМ часто передбачають набуття відповідних навичок, але залишають поза увагою надання допомоги у налагодженні відносин та груп, у яких молоді може бути складно розібратися самостійно. Щоб виправити це, спочатку можна налагодити зв'язок молоді з людьми, які уособлюють позитивний приклад для наслідування, – лідерами громади, успішними студентами, учителями, представниками професій, які цікавлять молодь, тощо. Застосування навичок, сформованих у стосунках між однолітками, також є важливим.

Приклад. Якщо мета – підвищення рівня участі молодих жінок і чоловіків в організаціях громадянського суспільства в ролі лідерів та активістів, то можна зосередити увагу на сприянні молоді у набутті навичок для участі в політичній діяльності та практичному їх застосуванні (організація, адвокаційна робота, комунікація, політична просвіта), а також «м'яких» навичок (упевненість у собі, соціальні навички, критичне мислення, розв'язання проблем, прийняття рішень тощо).

Одночасно такі програми можуть передбачати стажування та наставництво з метою набуття досвіду і налагодження відносин із лідерами організацій громадянського суспільства (налагодження відносин).

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Володимир шукає позитивні зв'язки з іншими, щоб влаштуватися на роботу. Чому це важливо для нього? Як програма могла б йому допомогти?

2.3. Третій елемент: належність і членство

Успішний перехід від молодості до дорослого життя потребує, щоб молоді люди відчували належність або членство у громадах та групах, які не є винятково молодіжними. Для відчуття справжньої належності молоді потрібні дві речі:

- **відповідність** наскільки молода людина сприймає себе як таку, що має спільні характеристики з іншими учасниками групи;
- **роль** наскільки молода людина сприймає себе як таку, що має певну цінність, якою вона може збагатити групу.

Для формування почуття належності програми ПРМ повинні сприяти діяльності, у рамках якої молодь відчувається залученою незалежно від статі, етнічної належності, сексуальної орієнтації, інвалідності та інших чинників. Дослідження свідчать, що важливо не лише те, щоб середовище, зорієнтоване на молодь, було безпечним та інклюзивним, а й те, щоб дорослі, які працюють у цьому середовищі (наприклад, учителі), мали позитивні взаємодії та відносини з молоддю [9]. Такі позитивні відносини, як правило, сприяють збільшенню кількості партнерств між молоддю й дорослими, що згодом сприяє ПРМ і розвитку життєвих навичок [49].

Приклад. Групи можуть бути формальними (класи та шкільні спортивні команди) або неформальними (клуби за інтересами, студентські чи релігійні групи, молодіжні центри). Тому в програмах доцільно передбачати інтеграцію молоді до наявних груп і залучення її до новостворених груп. Тут варто подумати про «відповідність + роль» у контексті цілей. Наприклад, мета – підвищити рівень знань та участі молодих людей як лідерів у професіях, пов'язаних із засобами масової інформації та інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ).

Можна забезпечити підготовку й технічну підтримку молодих активістів і журналістів з питань використання соціальних медіа та інших інструментів ІКТ для адвокації, досліджень, політичної комунікації та виконання інших функцій, які можуть посилити їхню здатність брати участь у політичних процесах та залишатися добросовісними (набуття навичок); підтримувати створення програм наставництва та стажування для молодих жінок і чоловіків, зокрема представників маргіналізованих груп, для виходу і просування у сфері ЗМІ та ІКТ (налагодження відносин); а також підтримувати клуби журналістики для молодіжних блогерів, груп і працівників засобів масової інформації, де кожний член має чітко визначену функцію або відповідальність (належність і членство).

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Аліна шукає зв'язки з мистецькою спільнотою. Чому це для неї так важливо? Як молодіжна програма могла б забезпечити Аліні відчуття належності?

2.4. Четвертий елемент: участь і внесок молоді

Багато молоді бере активну участь у політичних рухах і значно менше – у політичних партіях або формальних політичних процесах. Утім і формальне, і неформальне залучення можна розуміти як участь та внесок молоді в життя суспільства. Можливості молоді брати участь у врядуванні та процесах прийняття рішень залежать від політичного, економічного та соціально-культурного контексту [71], у якому вона проживає – тут соціальні норми відіграють величезну роль у визначенні того, наскільки сприятливим є середовище для участі молоді.

Коли йдеться про більш формальні політичні процеси, як-от вибори, національний діалог, існує низка чинників³, які треба враховувати, прагнучи максимізувати потенціал участі і внеску молоді.

- **Критерії та процедури відбору.** Варто проаналізувати, чи критерії відбору не містять перешкод для залучення молоді (наприклад, мінімальний вік), чи існують сприятливі для молоді процедури, які можна долучити з метою збільшення ймовірності відбору молоді (скажімо, надання переваг навичкам і мережам, навколо яких молодь гуртується найчастіше).
- **Процедури прийняття рішень.** Потрібно проаналізувати, чи молодь може брати участь у процесі прийняття рішень. Здатність чи нездатність молоді впливати на прийняття остаточного рішення відрізняє імітаційну участь від змістовного залучення.
- **Створення коаліцій.** Слід проаналізувати, чи процес дає молоді змогу об'єднатися в коаліцію і, об'єднавшись, брати участь у процесі прийняття рішень. Такий підхід збільшує здатність молоді мобілізуватися та виступати за спільну програму дій.
- **Залучення на ранньому етапі.** Необхідно проаналізувати, як залучають молодь до політичного процесу на ранньому етапі розроблення і чи взагалі роблять це. Що вищий рівень участі на ранньому етапі, то більша ймовірність того, що процес буде структурований для сприяння участі та внеску молоді. Залучення на ранньому етапі також може створити прецедент для залучення молоді протягом усього процесу.
- **Структури підтримки.** Варто проаналізувати, чи налаштована молодь на успіх. Дорослі, які беруть участь у політичному процесі, мають багаторічний досвід такої діяльності, а отже, розуміють і можуть передбачити майбутні ситуації та результати. Молодь потрібно готувати до цього, щоб не було розчарувань і щоб вона розуміла, чого очікувати від тих чи тих кроків. Було б добре знайти спосіб, щоб молодь могла звертатися за

---

3 Адаптовано зі списку дев'яти факторів процесу, визначених стосовно залучення жінок до мирних процесів [68].

порадою до дорослих наставників, наприклад, коли стикається з фактом недоброчесності або підозрою про корупційні дії.

- **Фінансування.** Необхідно проаналізувати, чи потрібні спеціальні кошти на проведення навчальних заходів, оплату проїзду молоді до місця, де відбувається централізований процес, супровід молоді дорослими (у разі потреби) та/або фінансування для запрошених спікерів. Часто молодь запрошують брати участь у процесах, але кошти для такого залучення не передбачено.

Приклад. Залучення молоді може мати різні форми, наприклад, самовираження молоді, її участь у служінні громаді та забезпечення можливості прийняття рішень молоддю на різних рівнях державного управління. Воно може також охоплювати програми, структуровані для сприяння внеску молоді або підтримки молодіжного лідерства – усе залежить від цілей! Наприклад, якщо мета – забезпечення більшої рівності молоді та поваги до неї, включно з представниками маргіналізованих категорій, то під час бюджетування у громаді можна підтримати зусилля щодо збільшення залучення та участі молоді у процесах прийняття рішень як в органах місцевого самоврядування, так і в середовищі громадських організацій. Це може передбачати надання технічної підтримки молоді щодо ефективної участі у плануванні, розробленні й адвокації змін до бюджету, а також організацію підготовки та надання підтримки керівникам сектору зв'язків з громадськістю чи іншого уповноваженого підрозділу щодо змістовного залучення молоді до стратегічного, середньострокового програмно-цільового, річного та громадського бюджетування (участь і внесок); організацію підготовки представників органів місцевого самоврядування стосовно участі молоді та інших маргіналізованих груп, (не)рівності, дискримінації та прав людини і створення можливостей для діалогу з громадами, включно з молоддю, із традиційними лідерами з цих питань (безпечний простір); а також налагодження взаємодії з місцевими діячами для підтримки громадських освітніх кампаній на базі громади, присвячених молоді, бюджетуванню в громаді, прозорості, підзвітності та громадянській участі (позитивні норми).

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

II

Упродовж першого дня мистецької конференції Аліна не мала підтримки і почувалася розгублено. Як організатори конференції могли б підтримати своїх молодіжних амбасадорів, щоб вони відчували більший зв'язок і брали повноцінну участь у заході?

2.5. П'ятий елемент: позитивні соціальні норми, високі очікування та сприйняття

Соціальні зміни потребують критичного аналізу норм. Насамперед, ідеться про норми, які регулюють взаємодію між окремими людьми та групами, щоб визначити, допомагають такі норми створити сприятливе середовище чи, навпаки, перешкоджають розвитку молоді. Після визначення різних норм у соціальному середовищі можна поставити такі запитання:

- Що є джерелом норми?
- Хто вирішив, що це буде нормою, і яка її мета для суспільства?
- Що станеться, якщо я або хтось інший порушимо норму?
- Чи передбачено покарання?
- Якщо покарання передбачено, хто визначає, яким воно буде?
- Чи є передбачене покарання суворішим для певних груп? Тобто чи можуть більш привілейовані групи витримати покарання та відновитися після нього легше, ніж маргіналізовані групи?

Прикладом для аналізу може бути зміна ставлення до отримання послуг, які надають органи влади. Зокрема, на побутовому рівні часто йдеться про освітні послуги. Наприклад, попри державне фінансування дитячих садків і шкіл, батьків часто прямо або опосередковано змушують співфінансувати школи: закуповувати меблі та обладнання, організувати ремонт у класі за їхні кошти тощо. Іноді такі дії вчиняють з ініціативи батьківського комітету, в інших випадках батьківський комітет є прикриттям. Усупереч тому, що батьки мають різний достаток, різну кількість дітей шкільного віку, різні життєві обставини й фінансові потреби, відмова сплатити внесок у фонд класу або школи чи просто «на ремонт» часто призводить до стигматизації, цькування як батьків (зневажливе ставлення, вилучення із загального чату, погрози відсторонити дитину від користування новим благом), так і дітей (заохочення інших дітей не гратися з дитиною батьків, які не сплатили внесок, обмеження участі дитини).

Відповіді на сформульовані вище запитання повинні лягти в основу проекту щодо залучення молоді. Програми, які мають на меті проведення соціальних та поведінкових змін і передбачають відповідні комунікаційні заходи, можуть підтримати формування сприятливого середовища для молоді. У рамках таких програм наставники, взірці та лідери відіграють важливу роль у моделюванні зразкової поведінки та встановленні високих стандартів для молоді – діяльності на всіх рівнях соціально-екологічної моделі.

Приклад. Варто планувати заходи, які будуть спрямовані на формування у молоді чітких і послідовних норм та очікувань щодо власного здоров'я, відносин і форм залучення. Найкраще це робити паралельно зі збільшенням рівня відповідальності та незалежності молоді, при цьому збільшуючи кількість виконуваних нею функцій. Наприклад, якщо мета полягає у поліпшенні розуміння рівня корупції та її впливу на громадян залежно від таких категорій ідентичності, як вік, стать, етнічна належність, релігія та інші чинники, то можна підтримати проведення дослідження, ініційованого молоддю, щоб краще зрозуміти, як досвід корупції відрізняється залежно від віку, статі, етнічної належності, релігії, сексуальної орієнтації та інших факторів ідентичності (набуття навичок), а також підтримати ініційовані молоддю кампанії з підвищення рівня обізнаності громадськості про негативний вплив корупції на молодь та просування рішень щодо зменшення корупції в органах влади (зміна уявлень).

Якщо мета – підвищити прозорість представницьких установ та урядовців, забезпечуючи їх більшу відкритість до залучення молоді, можна сприяти більшій відкритості та доступності співробітників виконавчих і судових органів шляхом запровадження приймальних днів для громадськості та/або годин прийому громадян; сформувати громадські консультативні ради чи групи зв'язку з обов'язковим членством молоді; та/або провести стратегічну комунікаційну кампанію для підвищення обізнаності щодо ефективних процедур розгляду скарг (позитивні норми та очікування).

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Від Аліни очікують, що вона продовжить навчання і вступить до університету. Її сім'я вважає це позитивною нормою. Дівчина відвідує курси, які обрали батьки, замість тих, що відповідають її інтересам. Що можна зробити, щоб надати підтримку Аліні у вирішенні ситуації з її родиною?

2.6. Шостий елемент: безпечні простори

Слово «простір» в уявленні більшості людей автоматично формує таку картину: середовище з чотирма стінами, підлогою та дахом, можливо, молодіжні центри чи школи або щось таке, де попри відсутність стін усе ж є якісь кордони. Молоді справді потрібні безпечні громадські місця, де вона могла б збиратися, брати участь у заходах, пов'язаних з її різноманітними потребами й інтересами, у процесах прийняття рішень, а також вільно самовиражатися [73]. У добу цифрових технологій безпечні простори можна створювати й у мережі Інтернет або за допомогою різних інформаційно-комунікаційних технологій.

З погляду підходу ПРМ простір може бути створено де завгодно – не потрібні стіни, підлога, дах чи вебсайт. Водночас постає проблема, як зробити такий простір безпечним. Ідеться не лише про фізично безпечний простір, а й про психологічну безпеку, що забезпечить турботу, підтримку та інклюзивність. Це також місця, де можна зазнати невдачі і не боятися осуду або покарання. Нижче наведено кілька порад, які допоможуть зробити простір психологічно безпечним [28]:

- співтворення й узгодження основних правил групових дискусій (як-от слухання, почергова участь, прийняття рішень) та обмін емоціями;
- виховання культури, у якій люди активно піклуються одне про одного і нетерпимі до проявів булінгу;
- послідовність у реагуванні на порушення поведінки, зокрема на недоброчесну поведінку;
- сприяння забезпеченню рівності й інклюзивності, демонстрація підтримки принципів, згідно з якими вся молодь є різною, рівною та важливою;
- регулярне консультування учасників щодо шляхів поліпшення середовища.

Наприклад, щорічний молодіжний фестиваль «Молодвіж» (м. Львів, Львівська обл.) – це чудовий приклад створення безпечного простору, незважаючи на те, що захід відбувається на території колишнього радянського заводу, хоча нині й видозміненого. Це місце, де молодь може відвідувати лекції та майстеркласи, грати в антикорупційну мафію або антикорупційне «Що? Де? Коли?», слухати українських діджеїв і колективи, просто відпочивати у різноманітних кав'ярнях чи ресторанах, які зараз там розташовані.

Оскільки термін «молодь» уміщує безліч різних потреб, розроблення програми має ґрунтуватися на аналізі того, як ці потреби відрізняються з огляду на демографічні показники (стать, сексуальна орієнтація, етнічна належність, економічний стан, освіта, інвалідність тощо). Безпечний простір по-різному сприймається та відчувається різними молодими людьми.

Приклад. Безпечні простори повинні бути адаптовані до потреб молоді, включно з фізичною інфраструктурою та емоційною безпекою, щоб молодь могла творчо й колективно займатися практичною діяльністю, взаємодіяти і навчатись. Психологічно безпечний простір є критично важливим для навчання. До створення таких просторів варто долучати молодь, щоб зробити їх не лише безпечними, а й мотиваційними. Це може сприяти виникненню в молоді зацікавленості та почуття відповідальності.

Наприклад, мета – пом'якшити наслідки систематичних або поширених порушень прав людини.

У такому разі можна заохочувати та надавати підтримку молоді у створенні систем моніторингу і звітування серед однолітків або на базі громад, які можуть допомогти попередити про небезпечне та/або нестабільне середовище (належність і членство); а також надавати підтримку у створенні безпечних громадських просторів для молоді, включно з численними традиційно маргіналізованими групами, та інших осіб, які працюють над вирішенням питань у сфері захисту прав людини, де можна було б збиратися разом та обговорювати спільний досвід, проблеми та рішення (безпечний простір).

ЗРОБІТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

||

Володимир почувається ізольованим через свою ромську ідентичність. Яким має бути для нього безпечний простір? Чим його безпечний простір може відрізнятись від безпечного простору інших представників української молоді? Який вплив такий безпечний простір може мати на нього, щоб він відчув зв'язок і впевненість для пошуку роботи?

2.7. Сьомий елемент: Доступ до комплексних, відповідних до віку, сприятливих для молоді послуг

Однією зі змін парадигми, яка відбулася завдяки ПРМ, була ідея всебічної роботи з молоддю в різних сферах замість зосередження уваги на проблемах в одній сфері [27]. Ідея полягає в тому, що **жодна окрема послуга не може сприяти розвитку молоді**. Відповідно до цього переконання, реальний вплив матиме лише **комплексна система послуг**, яка працює для молоді.

Коли говорять, що послуги в різних сферах повинні бути сприятливими (або дружніми) для молоді, це означає не лише їхню доступність. Ідеться насамперед про те, що вони повинні відображати інтереси молоді, враховувати важливість окремих осіб та громадських груп, які формують вибір молоді. Вони також повинні заохочувати молодь користуватися цими послугами повторно і не боятися попросити допомоги. Розробляючи та впроваджуючи сприятливі для молоді послуги, варто дивитися на них з перспективи різних груп молоді, зокрема представників маргіналізованих категорій, щоб побачити ситуацію та оцінити потреби з точки зору молоді, а не дорослої людини.

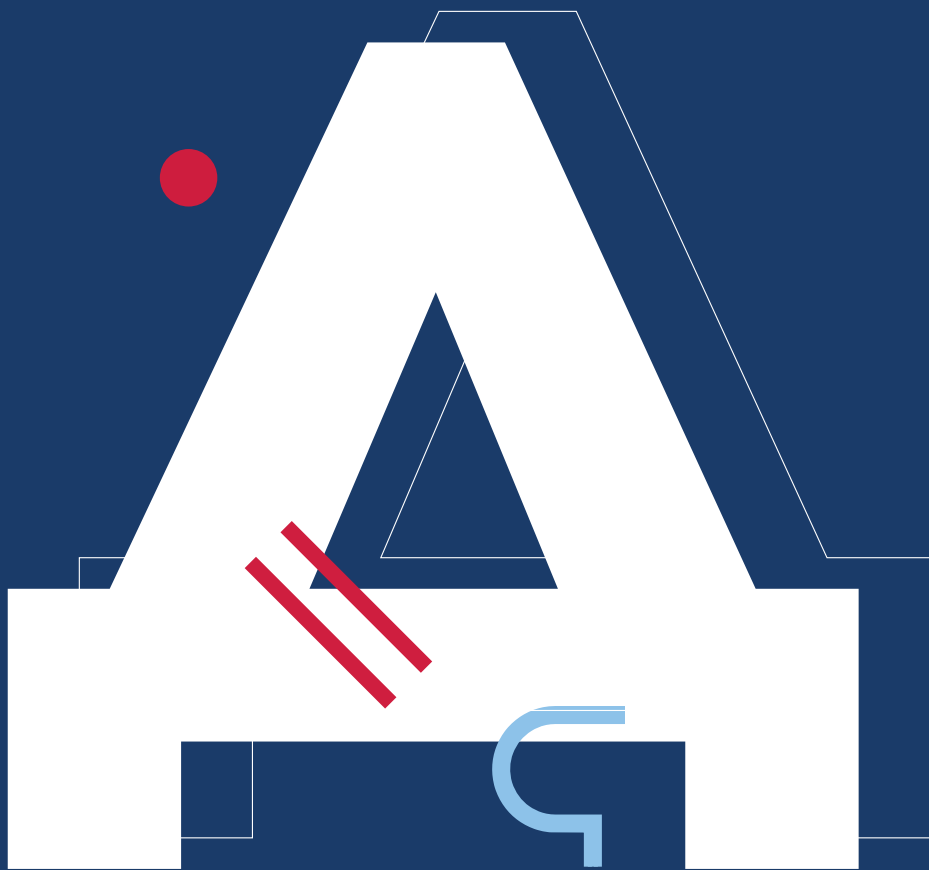
Приклад. Щодо програм, які стосуються демократії, прозорості та доброчесності, прав людини і верховенства права, послуги можуть передбачати створення інституціоналізованих механізмів залучення громадян до роботи державних установ, тренінги з адвокації та громадянської освіти, які можуть проводити громадські організації, або надання безкоштовної юридичної допомоги для громадян.

Наприклад, метою є створення механізмів забезпечення підзвітності влади, які відповідають потребам молоді. Для досягнення цілі варто зосередитися на розбудові інституційної спроможності органів державної влади моніторити діяльність органів влади для усунення нерівності в доступі до державних послуг та зменшення рівня корупції. Для того, щоб стати більш чутливими та справедливими, такі системи або процеси повинні враховувати нерівність молоді й інших маргіналізованих категорій, яка може включати в себе різницю у використанні часу, доступі й користуванні державними і комунальними послугами, дискримінацію та корупцію, а також конкретні проблеми та пріоритети таких груп (наприклад, жінок та дівчат, гендерних і сексуальних меншин, етнічних та релігійних меншин, осіб з інвалідністю).

ЗРОБИТЬ ПАУЗУ І ПОМІРКУЙТЕ.

Володимир та Аліна – двоє молодих людей, які намагаються знайти свій шлях. Як розробити гнучкі програми, щоб задовольнити їхні різноманітні потреби? Подумайте, як вони бачать світ.

Додатки

Додаток І.

Глосарій

Термін	Що ці слова означають у реальному житті
Агентність	<p>Визначення. Молодь сприймає та має можливість використовувати свої ресурси і прагнення для прийняття рішень або впливу на власні рішення стосовно свого життя та встановлення власних цілей, а також діяти відповідно до цих рішень для досягнення бажаних результатів [1]</p> <p>Тлумачення. Агентність багато в чому зводиться до сприйняття – чи відчуваю я свою здатність робити власний вибір, а потім діяти відповідно до цього вибору, щоб утілювати свої надії та мрії? Частково таке сприйняття базуватиметься на цілком реальних речах, як-от ресурсах, якими володіють і до яких мають доступ, але на це сприйняття також можуть впливати соціально-емоційні чинники, як-от впевненість у собі, травма та здатність формувати міцні соціальні зв'язки. Дотичні терміни: суб'єктивність, самоактуалізація</p>
Активність громади	<p>Визначення. Будь-яка діяльність, що сприяє збільшенню розуміння, залучення й розширення можливостей громад щодо розроблення та надання послуг на місцевому рівні [13]</p> <p>Тлумачення. Активність громади охоплює широкий спектр заходів, і її іноді описують як «соціальну активність» або «залученість громади». Такі заходи можуть мати різні цілі, передбачати різну роль громади, різні види діяльності, масштаби та інтеграцію до ради. Їх об'єднує те, що всі вони передбачають більшу участь місцевих жителів у плануванні, розробленні та наданні послуг на місцевому рівні</p>
Базові навички	<p>Визначення. Грамотність, арифметичні та цифрові (інформаційно-комунікативні) навички [5]</p> <p>Тлумачення. Загалом ідеться про основоположні речі на кшталт того, чи вміє молодь читати і писати, чи достатньо добре володіє арифметичними діями, чи вміє користуватися основними інтернет-платформами</p>
Безпечний простір	<p>Визначення. Безпечні простори, які відповідають потребам молоді, включаючи фізичну інфраструктуру та психологічну безпеку. Простір може бути визначений різними способами, зокрема віртуальний. Багатьом громадам не вистачає простору для збирання молоді, але емоційно безпечний простір має критично важливе значення для навчання [51]</p> <p>Тлумачення. Середовище у групі, у якому відчувається турбота, підтримка та інклюзивність</p>

Вираження думок («голос молоді»)

Визначення. Здатність окремої особи чи групи формулювати розуміння мети і спрямування [75]

Тлумачення. Сукупність різних ідей, думок, поглядів знань і вчинків. Це також стосується молодих людей, які беруть на себе провідну роль у власній освіті та розвитку громади, ставлячи питання, висловлюючи свої потреби та формулюючи власні думки

Внесок і залучення

Визначення. Змістовна участь молоді в інклюзивному, свідомому, взаємоповажному партнерстві між молоддю та дорослими, у рамках якого учасники розподіляють вплив, цінують відповідний внесок, а ідеї, погляди, навички і сильні сторони молодих людей інтегрують у розроблення та реалізацію програм, стратегій, політики, механізми фінансування й організації, котрі впливають на їхнє життя та їхні громади, країни і світ у цілому [14]

Тлумачення. Молодь залучена як джерело змін для власного позитивного розвитку та позитивного розвитку відповідних громад. Внесок і залучення молоді можуть мати різні форми й передбачати залучення молоді до служіння громаді, розвиток молодіжного лідерства та можливості для залучення молоді до прийняття рішень на різних рівнях державного управління. Змістовне залучення молоді потребує оцінки владних структур, які перешкоджають тому, щоб молоді люди ставали експертами щодо власних потреб і пріоритетів, а також нарощували свої лідерські здібності й підтримували зусилля щодо впровадження соціальних змін для подолання наявних перешкод

Волонтерство

Визначення. Дії або практика волонтерської роботи у рамках служіння громаді [76]

Тлумачення. Волонтерство – це вибір, заснований на висновку про те, що у світі існують потреби, які особа може допомогти задовольнити. Волонтерство є особистим рішенням, що виходить із моральних міркувань і не претендує на грошову винагороду (людина готова працювати безкоштовно, вважаючи таку роботу справді важливою)

Гендерно чутливий

Визначення. Врахування гендерних чинників (гендерна чутливість) належить до результатів, які відображають розуміння гендерних ролей та гендерної нерівності і які заохочують рівну участь та рівний і справедливий розподіл переваг. Врахування гендерних чинників досягають через проведення гендерного аналізу та забезпечення гендерної інклюзивності [24]

Тлумачення. Гендерно чутливий розробник аналізує, як проблема може по-різному вплинути на хлопців, дівчат, жінок, чоловіків, а потім враховує ці відмінності під час розроблення програми / проекту. Визначаючи різний життєвий досвід та потреби чоловіків і жінок, послуги, політика та установи, які враховують гендерні чинники, допомагають враховувати виявлені молоддю гендерні відмінності на кожному етапі розроблення та реалізації (вибір місця, підбір персоналу, розроблення програм, змісту, матеріалів тощо)

Громадянська участь

Визначення. Індивідуальні й колективні дії, спрямовані на виявлення та вирішення питань, що становлять суспільний інтерес. Громадянська участь і розширення можливостей стосуються ситуації, коли кожний громадянин має засоби для активної участі у суспільному житті, зокрема в політичних процесах [10]

Тлумачення. Терміни «громадянська залученість» і «громадянська участь» використано у цьому посібнику як взаємозамінні. Вони можуть мати різні форми – від волонтерства й участі в організації заходів до голосування на виборах. Ці поняття можуть охоплювати зусилля щодо безпосереднього розв'язання проблеми, співпраці з іншими членами громади для вирішення проблеми або взаємодії з інститутами представницької демократії. Конкретними прикладами є волонтерство на ярмарку, добровільне прибирання прибудинкової території з сусідами, написання петицій до влади, спілкування з депутатами від округу, голосування на виборах, повідомлення про недоброчесні або корупційні дії

Емпатія

Визначення. Здатність розпізнавати й розуміти думки і почуття іншої людини, тварини чи вигаданого персонажа та співпереживати їм [18]

Тлумачення. Емпатія справді важлива, коли йдеться про розвиток відносин, що потребує здатності висловлювати співчуття комусь іншому. Це означає, що людина може зрозуміти точку зору іншої людини, тепло й позитивно ставитися до неї, навіть якщо має з цією людиною абсолютно різні погляди і життєвий досвід

Емпіричне навчання

Визначення. Активний процес, у якому ті, хто навчається, задіяні безпосередньо, а не процес пасивного отримання інформації, який просто відбувається [23]

Тлумачення. Навчання в дії, навчання з практики або навчання, яке відбувається у якомусь процесі, наприклад, коли замість того, щоб спершу читати повну інструкцію щодо використання пральної машини, користувач інтуїтивно запускає процес прання. У молодіжних проєктах молодь, допомагаючи організувати заходи, може навчитися організувати їх самостійно

Життєві навички

Визначення. Психосоціальні здібності до адаптивної та позитивної поведінки, які допомагають людям ефективно задовольняти вимоги і реагувати на виклики повсякдення. Ці навички умовно розділені на три великі категорії: когнітивні навички для аналізу та використання інформації; особисті навички для розвитку особистої здатності й управління собою; міжособистісні навички для ефективних комунікацій та взаємодії з іншими [36]

Тлумачення. Інструменти, необхідні людині, щоб трансформувати свої знання у більш здорову поведінку

<p>Зв'язок</p>	<p>Визначення. Емоційна прив'язаність і прихильність до соціальних відносин у сім'ї, групі однолітків, школі чи громаді [8]</p> <p>Тлумачення. Наскільки близькою людина почувається з іншими людьми у різних соціальних мережах (онлайн та офлайн)</p>
<p>Здорові відносини</p>	<p>Визначення. Можливості для позитивної взаємодії та участі в сім'ї, групах однолітків, школі чи громаді [29]</p> <p>Тлумачення. Відносини є здоровими, коли можна сказати, що вони позитивно впливають на розвиток молодої людини. Здорові відносини потребують наявності соціально-емоційних навичок, як-от комунікативних навичок, навичок роботи в команді та емпатії. Вони позитивно розвиваються під впливом здатності кожної людини розпізнавати власні емоції та емоції інших і реагувати соціально належним чином</p>
<p>Інклюзивний розвиток</p>	<p>Визначення. Недискримінаційний і комплексний підхід до розвитку, який гарантує, що всі громадяни, включно з тими, які стикаються зі стигмою та несправедливістю, а отже, можуть мати обмежений доступ до переваг, правового захисту або соціальної участі в державі, повністю залучені й можуть брати активну участь та отримувати переваги від процесів і діяльності в галузі розвитку [32]</p> <p>Тлумачення. Інклюзивний розвиток означає, що всі люди повинні мати можливість брати участь у програмах розвитку й отримувати переваги від них. На жаль, багатьом відмовляють у доступі до послуг або відсторонюють їх від участі у розробленні через їхню ідентичність. Поширеним постулатом інклюзивного розвитку є «нічого не робити стосовно них без них» – це означає необхідність залучення тих, кому намагаємося допомогти, до прийняття рішень та забезпечення того, щоб зусилля охоплювали всіх незалежно від етнічної належності, статі, статусу громадянства, інвалідності, релігії, політичних переконань, соціально-економічного статусу або будь-якого іншого відповідного маркера ідентичності. Докладаючи зусиль, щоб підтримувати залучення маргіналізованих груп, організаторам варто 1) забезпечити якнайменший ризик заподіяти шкоду будь-якій категорії осіб, у тому числі маргіналізованій групі та 2) провести консультації з представниками маргіналізованих груп, щоб зрозуміти їхні потреби і пріоритети [33]</p>

Маргіналізація

Визначення. Маргіналізація є як умовою, так і процесом, який перешкоджає повноцінній участі окремих осіб і груп у соціальному, економічному та політичному житті суспільства. Вона походить від обмежувальних відносин, заснованих на владі [37]. USAID визначає маргіналізовані категорії як такі, які не мають або мають обмежений доступ до привілеїв, якими користується суспільство в цілому. При цьому зазначається, що маргіналізовані категорії сприймають як відмінні від норми або такі, які не мають бажаних рис. Тож маргіналізація проявляється в ізоляції або осуді людей через їх етнічну належність, стать, інвалідність, місце проживання тощо [38]

Тлумачення. Маргіналізація – це ще один спосіб залишатися в соціальній ізоляції. Маргіналізація означає, що особу або групу не приймають групи, наділені більшою владою, що позбавляє її відчуття належності. Маргіналізація також зазвичай означає, що особа або група не має справедливого та рівного доступу до матеріальних ресурсів, якими володіють інші

Міжособистісні навички

Визначення. Спектр навичок, які використовують для комунікації та взаємодії з іншими, включно зі спілкуванням (вербальне й невербальне, слухання), наполегливістю, розв'язанням конфліктів і стратегією ведення переговорів. Ці навички допомагають інтегрувати почуття, мислення та дії, щоб досягти конкретних соціальних і міжособистісних цілей [34]

Тлумачення. Навички, які допомагають добре ладнати з іншими людьми та легко будувати нові відносини

«М'які» навички

Визначення. «М'які» навички стосуються широкого набору навичок, поведінки та особистих якостей, які дають людям змогу ефективно орієнтуватися у своєму середовищі, добре співпрацювати з іншими, добре виконувати завдання та досягати своїх цілей [63]

Тлумачення. Розвиток навичок, які складаються з позитивної самооцінки, самоконтролю та навичок мислення високого рівня, може допомогти молоді орієнтуватися у своєму середовищі, будувати міцні відносини, поліпшувати результативність і досягати власних цілей. Термін «м'які» навички іноді використовують як синонім соціально-емоційних навичок, але залежно від програми він може стосуватися більш широкого кола навичок, поведінки та якостей. Його часто використовують у програмах із працевлаштування молоді або розвитку робочої сили – він стосується професійних навичок на робочому місці (наприклад, написання та подальша робота з електронними листами або налагодження міцних зв'язків з колегами)

Молодь

Визначення. Життєвий етап, коли людина переходить від залежності дитинства до незалежності зрілого віку. Групи молоді найчастіше класифікують за віковими категоріями, які позначають основні етапи розвитку: ранній підлітковий вік (10–14 років), підлітковий вік (15–19 років), рання дорослість (20–24 роки) та перехід у дорослість (25–29 років) [78]

Тлумачення. Визначення «молодь» не варто спрощувати лише до вікового діапазону. Також слід враховувати, що молодь – це гетерогенна група, яка по-різному сприймає світ унаслідок багатьох наскрізних ідентичностей (стать, соціально-економічний статус, релігія, інвалідність, етнічна належність)

Набуття навичок

Визначення. Поглиблене формування або поліпшення професійних та особистісних якостей, оволодіння новими способами вирішення професійних завдань та новими методами професійного мислення, подолання негативних установок і гальмівного впливу минулого досвіду, зміна мотиваційно-операційної сфери професійної діяльності, перетворення на суб'єкта подальшого навчання [55]

Тлумачення. Набуття навичок здебільшого стосується будь-яких зусиль щодо надання допомоги людині у формуванні нових здібностей. Найчастіше набуття навичок є результатом навчання

Навички мислення високого рівня

Визначення. Здатність виявляти проблеми, засвоювати інформацію з багатьох джерел та оцінювати варіанти, щоб дійти обґрунтованого висновку. Це передбачає розв'язання проблем, планування, прийняття рішень і критичне мислення [30]

Тлумачення. Ідея полягає в тому, що деякі види навчання потребують більших розумових зусиль, ніж інші. Вважається, що такі навички, як аналіз, оцінювання та здатність синтезувати або створювати нові знання, перебувають на вищому рівні, ніж навички, необхідні для вивчення фактів і загальних понять

Належність

Визначення. Прийняття в ролі члена групи або входження до її складу; передбачає здатність налагоджувати й підтримувати принаймні мінімальну кількість тривалих, позитивних і значущих відносин [6]

Тлумачення. Належність – це емоційна потреба людини, яку ми прагнемо задовольнити, так само як і потребу в їжі та воді, для виживання. Водночас люди можуть бути членами групи, не обов'язково відчуючи, що «належать» до неї. Відчуття належності виникає не лише в результаті членства або участі у групі, а й від того, наскільки людина відчуває свою «відповідність» (тобто наскільки сприймає себе як таку, що має спільні характеристики з іншими учасниками групи) та «роль» (тобто наскільки сприймає себе як таку, що має певну цінність, якою може збагатити групу)

Наратив

Визначення. Спосіб представлення або розуміння ситуації, який пов'язує та пояснює ретельно відібрану низку ймовірно справжніх подій, переживань тощо, призначених для обґрунтування певної точки зору, тези чи набору цінностей [42]

Тлумачення. Люди формують, аналізують і розвивають культуру, розповідаючи історії. Ці історії відображають минуле та сьогодення у спосіб, обраний окремими людьми і групами. Історії, які люди підтримують і якими діляться, не обов'язково відображають факти, але вони є відображенням сприйняття, заснованого на власному життєвому досвіді. Люди зберігають історії про себе, які іноді можуть їх стримувати (наприклад, «я недостатньо хороший», «я не підходжу для школи», «я завжди все псую»). Процес розширення можливостей молоді іноді може потребувати надання підтримки молоді у тому, щоб «переписати» особистий наратив

Підхід, який засновано на наявних ресурсах

Визначення. Стратегії, які засновано на наявних ресурсах, спираються на цінні навички, таланти, здібності й матеріальні ресурси, наявні в громаді, та мобілізують громадян, громадські об'єднання й установи до співпраці на основі цих ресурсів. Таким чином у спільноті ресурси, виявлені в окремих осіб, зіставляються з потребами та інтересами інших, після чого можна визначити, які ресурси потрібно нарощувати [4]

Тлумачення. Під час використання підходу, заснованого на наявних ресурсах, більша частина часу витрачається на виявлення ресурсів окремих осіб, громад та установ у відповідь на запитання, що робить цю особу чи громаду стійкою або як наявні ресурси (фізичні та нематеріальні) можуть краще слугувати відповідній громаді

Підхід, який засновано на потребах

Визначення. Підходи, що засновано на потребах, зосереджуються на виявлених слабких сторонах окремих осіб чи груп, тому таких осіб або групи вважають проблемами [15]

Тлумачення. У разі застосування підходу, заснованого на оцінці потреб, значна частина часу витрачається на виявлення проблем, прогалин та викликів, з якими стикаються окремі люди, громади й установи. Розуміння цих речей є важливим, але, зосереджуючись винятково на проблемах, можна не помітити чи навіть затьмарити сильні сторони, можливості для розвитку

Позитивна ідентичність / позитивна самооцінка

Визначення. Позитивні та послідовні погляди, переконання і цінності щодо себе / свого майбутнього [44]

Тлумачення. Розуміння людиною своєї здатності, сили та цінності

**Позитивний
розвиток молоді**

Визначення. Підхід, що передбачає залучення молодих людей разом з їхніми сім'ями, громадами та/або урядами, щоб вони мали можливість повністю розкрити свій потенціал. Підходи ПРМ сприяють формуванню навичок, ресурсів та компетенцій, налагодженню здорових відносин, зміцненню середовища і трансформації систем [45]

Тлумачення. Підхід ПРМ визнає, що молоді люди не можуть самостійно реалізувати весь свій соціальний, емоційний та фізичний потенціал. Замість того, щоб просто забезпечувати формування у молодих людей лідерських навичок і навичок розширення можливостей, а потім відправляти їх назад у середовище, яке може бути негативно налаштованим на розширену участь молоді, ПРМ розглядає можливість зміни всіх аспектів соціального середовища молодої людини (сім'ї, однолітків, школи, громади тощо) у спосіб, який сприятиме інклюзивному розвитку

**Програми із
залученням
молоді**

Визначення. Програми, розроблені із залученням молоді, призначені для охоплення молоді як частини ширшої цільової групи шляхом усунення та/або врахування перешкод, які можуть завадити участі молоді чи зменшити її [79]

Тлумачення. Молодь свідомо залучають до розроблення програм, орієнтованих на ширшу цільову аудиторію, як окрему зацікавлену сторону

**Програми,
ініційовані
молоддю**

Визначення. Програми, ініційовані молоддю, стосуються можливостей, створених окремими особами та організаціями, завдяки яким молодь керує плануванням, приймає рішення, проводить, аналізує та оцінює заходи, які її стосуються і які вона вважає доцільними [81]

Тлумачення. Програми, ініційовані молоддю, за своєю суттю передбачають, що молоді люди керують усіма процесами реалізації проєктів. Окрім того, щоб просто відповідати за програму, це означає, що молодь має можливість використовувати методи, які вона вважає найкращими для виконання кожного з її компонентів

**Програми,
орієнтовані на
молодь**

Визначення. Розроблення програм для молоді свідомо націлене винятково на молодь. Такі програми впливають із конкретних проблем політики, наприклад, низький рівень працевлаштування молоді, наявність непропорційних перешкод для молоді [83]

Тлумачення. Молодь – єдина цільова група програм

**Просоціальна
поведінка**

Визначення. Прикметник «просоціальний» позначає позитивні взаємодії та участь у сім'ї, групах однолітків, школі чи громаді [46]

Тлумачення. Взаємодія з іншими у спосіб, який забезпечує надання їм допомоги або приносить їм користь

Просоціальні норми

Визначення. Розсудливі переконання і чіткі стандарти позитивної та просоціальної поведінки [47]

Тлумачення. Види соціальних норм, які сприяють налагодженню здорових стосунків і досягненню позитивних результатів розвитку для молоді та дорослих. Наприклад, вияв доброти у ставленні до інших

Психологічна безпека

Визначення. Стан перебування у середовищі (групі людей), у якому відчуваються турбота, підтримка й інклюзивність. Психологічна безпека є одним із найважливіших аспектів, що формують турботливі відносини [17]

Тлумачення. Вільне висловлювання власних ідей, думок та почуттів у своєму оточенні. Важливим складником цього є здатність визначити, що ви відчуваєте, – це навичка, якої потрібно буде набути багатьом молодим людям

Ресурси

Визначення. Навички та компетенції, необхідні для досягнення бажаних результатів. Сюди входять як матеріальні ресурси (наприклад, дохід, земля, їжа), так і нематеріальні ресурси (скажімо, соціальні мережі, турботливі відносини, знання) [2]

Тлумачення. Коли ми чуємо термін «ресурси», більшість із нас спочатку думає про гроші, активи. Водночас відносини та соціальні мережі є основними ресурсами для молоді, навіть коли їй бракує грошей чи інших матеріальних ресурсів. Ці ресурси визначають як відносини, можливості, навички, цінності та зобов'язання, необхідні дітям та підліткам, щоб вирости здоровими, турботливими та відповідальними. Їх можна поділити на зовнішні ресурси (наприклад, підтримка й можливості, які надають сім'я, друзі, організації і громади) та внутрішні ресурси (наприклад, якість, які людина формує в собі для розвитку свого характеру, як-от агентність, навички та цінності) [3]

Рівнодоступність

Визначення. Стан, якість або вірець об'єктивності, неупередженості та справедливості [21]

Тлумачення. Термін «рівнодоступність» стосується справедливості та об'єктивності, але відрізняється від терміна «рівність». Рівність означає, що до всіх ставляться однаково незалежно від походження чи інших відмінностей. Рівнодоступність передбачає, що не всі мають однакові вихідні умови, а отже, для досягнення рівності варто враховувати цей дисбаланс і вносити корективи для його усунення, виявляти й долати навмисні та ненавмисні перешкоди, що виникають унаслідок упередженості чи структурних (системних) чинників

Розмаїття

Визначення. Наявність різних елементів або якостей [16]

Тлумачення. Розмаїття може бути, до прикладу, національним, етнічним, гендерним, релігійним. Згадки про нього є не лише у програмних документах держав і міжнародних організацій, а й дедалі частіше з'являються у популярній та масовій культурі. Наприклад, відомий пісенний конкурс «Євробачення» використав слоган «Святкуймо різноманіття» у візуальних матеріалах під час його проведення у Києві у 2017 році. Чимало кінорежисерів навмисно залучають акторів різного походження, кольору шкіри чи ідентичності, а згодом їхні ролі чи історії (реальні або уявні) беруть до уваги різні класи, суспільства, окремі індивіди. Створення програм і проєктів з огляду на наявне в країні розмаїття і з відповідним підбором розробників та цільових аудиторій є сьогодні ознакою гарного тону у політиці та в житті

Розширення можливостей

Визначення. Процес розширення можливостей сприяє більшій соціальній та економічній участі незахищених і маргіналізованих верств населення. Громадяни, які мають розширені можливості, краще виявляють і використовують можливості для самозайнятості або працевлаштування. Використання цих можливостей забезпечує додатковий дохід для домогосподарств. Збільшений дохід домогосподарств допомагає громадянам задовольняти свої базові потреби, долати бідність. Крім того, особи, які мають розширені можливості, приймають кращі рішення щодо того, як розпоряджатися своїми індивідуальними та спільними ресурсами [19]

Тлумачення. Щоб краще зрозуміти розширення можливостей, можна уявити наймогутнішу, найвпливовішу особу, яка знайома людині. Подумати про якості, які роблять її такою, а потім подумати про перешкоди на шляху представників маргіналізованих груп, що заважають їм розвинути або продемонструвати аналогічні якості. Зрозумівши, які існують перешкоди, варто подумати про програми розширення можливостей як про пошук творчих способів подолання цих перешкод (системних та інституційних)

Самоконтроль

Визначення. Здатність відкласти задоволення, контролювати імпульси, спрямовувати та фокусувати увагу, керувати емоціями і регулювати власну поведінку [53]

Тлумачення. Особливо у складних ситуаціях самоконтроль може бути важливим для розумного та відповідального прийняття рішень. Це передбачає відкладання того, чого людині може хотітися в поточний момент, заради більш довгострокової цілі або мети

Соціальна інклюзія

Визначення. Соціальна інклюзія – це процес і мета. Інклюзія вимагає змін у структурі соціальних й економічних можливостей, яка надає перевагу певним особам і групам, ізолюючи та маргіналізуючи інших. Процеси, що забезпечують привілеї, часто невидимі для осіб (домінантної групи), які отримують від них користь. У контексті крайніх форм дискримінації необхідно активно добиватися рівних можливостей (незалежно від соціальної ідентичності) за допомогою антидискримінаційних механізмів стимулювання і розбудови спроможності щодо соціальної інклюзії в державі, серед громадських організацій та окремих осіб [58]

Тлумачення. Інклюзія – це забезпечення балансу, справедливості, представництва та різноманітності для всіх груп у суспільстві

Соціальний капітал

Визначення. Особливості соціальних істот (окремих осіб, організацій), як-от мережі, норми та довіра, які збільшують продуктивний потенціал суспільства. Він спирається на систему відносин, які існують у межах певної спільноти, що дає громадянам змогу досягати успіху чи прогресувати завдяки об'єднанню. Соціальний капітал утілюється у мережах, нормах та соціальній довірі, притаманних асоціаціям, члени яких разом реалізують колективні дії. У буквальному сенсі соціальний капітал – це запас доброї волі та зобов'язань, що впливають із соціальних відносин [56]

Тлумачення. Соціальні відносини лежать в основі рамок ПРМ. Що міцніші відносини і ширші мережі, то простіше здійснити щось у своїй громаді. Це стосується як мобілізації ресурсів для допомоги іншим, так і пошуку способів допомоги собі досягти успіху. Повна сукупність відносин, мереж та, відповідно, впливу людини є її соціальним капіталом

Соціальні компетенції

Визначення. Є три важливі аспекти соціальних компетенцій, які стосуються: (а) здатності будувати позитивні та здорові міжособистісні відносини і розв'язувати міжособистісні конфлікти; (б) розвитку чіткої самоідентифікації загалом і групової чи колективної ідентичності (наприклад, національної ідентичності); (в) прагнення бути відповідальним громадянином свого суспільства та небайдужим громадянином світу [57]

Тлумачення. Соціальні компетенції означають, що можна легко налагодити соціальну взаємодію, власне, можна ладнати з іншими, бути здатними будувати і підтримувати тісні відносини й адаптивно реагувати в соціальних умовах

Соціальні норми

Визначення. Спільні переконання в культурі щодо того, що є соціально належною поведінкою [60]

Тлумачення. Норми загалом є поширеною соціальною практикою, але причина, через яку люди беруть участь у такій практиці, полягає в бажанні досягти соціальної належності. Наприклад, якщо людині варто було задуматися над власною поведінкою (свідомою чи несвідомою) і запитати себе, чому вона так поводилася, то її відповідь буде чимось на кшталт «інші так роблять, тому і я роблю», «вважаю, що інші повинні так робити, тому хочу жити за найвищим соціальним стандартом» або «я не хочу бути соціально ізольованим сім'єю чи друзями, тому роблю це, щоб підтримувати відносини». У таких випадках ідеться про соціальну норму

Соціально-емоційне навчання

Визначення. У процесі соціально-емоційного навчання діти, молодь та дорослі отримують і використовують знання, установки та навички, необхідні для розуміння й управління емоціями, постановки і досягнення позитивних цілей, відчуття та виявлення емпатії до інших, налагодження й підтримки позитивних відносин і прийняття відповідальних рішень [61]

Тлумачення. Цьому майже не вчать у школах. Будучи дуже схожими на міжособистісні навички, ці здібності допомагають ладнати з іншими людьми

Соціально-емоційні навички

Визначення. Набір когнітивних, соціальних та емоційних компетенцій, які формуються у дітей, молоді й дорослих у рамках чіткого, активного, цілеспрямованого, послідовного навчання. Цей набір дає їм змогу розуміти й керувати власними емоціями, встановлювати і досягати позитивних цілей, відчувати та виявляти емпатію до інших, налагоджувати й підтримувати позитивні відносини і приймати відповідальні рішення. Соціально-емоційні навички пов'язані з віком та стадією розвитку людини, і, що важливо, їх можна набути [62]

Тлумачення. Це те, що допомагає ладнати з іншими. Наприклад, якщо людина може співпереживати іншій (виявляти емпатію), найімовірніше, їй буде легше зрозуміти, чому людина поводиться негативно, і пробачити їй. Якщо добре розвинутий самоконтроль, то людина, очевидно, буде менш схильною до конфліктів

Співтворення

Визначення. Практика колективного розроблення продуктів або послуг, коли розробники та зацікавлені сторони працюють разом [11]

Тлумачення. Різні групи, які опікуються проблемою та/або знали її впливу, об'єднуються, щоб спільно виробити рішення. Відправною точкою співтворення є зосередження уваги на досвіді всіх зацікавлених сторін, які будуть задіяні або на яких вплине нова пропозиція. Це основна відмінність співтворення від традиційного процесу розроблення проєктів, що насамперед відштовхується від проблеми, яку потрібно розв'язати. Існує кілька типів співтворення, але основні питання, які варто поставити, стосуються «**відкритості:** чи можуть усі охочі долучитися до процесу, чи є певні критерії відбору?» та «**відповідальності:** відповідальність за результат і проблеми несе лише ініціатор чи ще й учасники процесу?» [11]

Сприятливе середовище

Визначення. Сприятливе середовище заохочує та визнає молодь, одночасно розвиваючи її соціально-емоційну компетентність. Термін «середовище» варто тлумачити широко, і він охоплює соціальне (наприклад, відносини з однолітками та дорослими), нормативне (ставлення, норми і переконання), структурне (скажімо, закони, політика, програми, послуги та системи) і фізичне (наприклад, безпечні, сприятливі простори) середовище [20]

Тлумачення. Молодь має перебувати у середовищі, яке розвиває та підтримує її ресурси, потенціал, доступ до послуг і можливостей, а також зміцнює її спроможність уникати ризиків і бути в безпеці

**Сприятливі для
молоді закони та
політика**

Визначення. Молодь рішуче заявляє свою позицію та отримує належну увагу з боку місцевих і національних органів влади, які впроваджують сприятливу для молоді політику. Молодь обізнана про цю політику і вважає, що її реалізація є ефективною, надійною, справедливою та послідовною [80]

Тлумачення. Державні послуги базуються на всебічному розумінні того, чого хоче й потребує молодь, і мають на меті створення умов для надання безпечної, доступної (в матеріальному і фізичному сенсі) та необхідної допомоги

Структурний

Визначення. Стосується розташування та відносин між частинами або елементами складного цілого [66]

Тлумачення. У рамках ПРМ під «структурний» мають на увазі складники влади (наприклад, закони, політика, соціальні послуги та системи). Зміст програми важливий під час проведення аналізу, але він не може змінити вплив програми, якщо не буде змінено структур

**Упевненість у
собі**

Визначення. Особисте судження про те, наскільки добре особа може виконувати дії, необхідні для вирішення потенційних ситуацій [54]

Тлумачення. Віра в себе і свою здатність добре робити багато різних речей

Участь

Визначення. Участь молоді відбувається, коли вона забезпечена інформацією, з нею проводять консультації, їй дають можливості для лідерства та вона бере участь у прийнятті рішень. Залучення молоді до програм може відбуватися на всіх етапах, включно з розробленням, упровадженням та оцінкою [43]

Тлумачення. Зазвичай, розробляючи молодіжні програми чи ініціативи, фахівці організують низку консультацій з молоддю, щоб оцінити її досвід і потреби. Потім дорослі аналізують результати таких консультацій і визначають план розроблення та впровадження, який, на їхню думку, є найбільш доцільним. Однак справжня участь потребуватиме залучення молоді до розроблення, реалізації та оцінки програмних заходів чи ініціатив. Молоді може знадобитися безпосереднє набуття навичок або підготовка для участі на необхідному рівні, і в такому разі це має бути включено в план програми

Членство

Визначення. Сприйняття, що про вас піклуються та вас підтримує сім'я, група однолітків, школа чи громада [39]

Тлумачення. Див. визначення поняття «належність» – членство та належність є надзвичайно подібними поняттями

Додаток II.

Шаблон для розроблення програм з урахуванням ПРМ

Шаблон можна використовувати для перегляду поточної чи планування майбутньої молодіжної програми у сфері демократії, прав людини та врядування, враховуючи підхід ПРМ.

Етап I:

Перегляньте командою основні елементи структури вашого проєкту

Мета і/або завдання проєкту	Чому діяльність важлива для молоді та залучення громадськості? Якого впливу очікуєте?
Опис проєкту	Які заходи передбачатиме проєкт?
Зацікавлені сторони	Кого залучити (в ролі учасників, радників тощо)?
Цільове місце (цільові місця) реалізації	Де впроваджуватиметься діяльність?
Часові рамки	Коли впроваджуватиметься діяльність?
Очікуваний вплив	Які зміни у ставленні, поведінці чи переконаннях очікуються в результаті реалізації програми?

Етап 2:

Визначте, чи враховує запланована діяльність різні аспекти рамок ПРМ

Ресурси	Чи врахували, що робить цю людину або громаду сильною? Чи знайшли творчі способи залучення ресурсів, наявних у громадах?
Агентність	Чи завдяки цій програмі молодь почуватиметься впевненою у собі та відчуватиме контроль над своїм майбутнім?
Внесок	Чи програму було структуровано так, щоб забезпечити залучення молоді на кожному етапі? Яка роль молоді у прийнятті рішень?
Сприятливе середовище	Чи аналізували динаміку на рівні однолітків, сім'ї, громади та суспільства, що може впливати на проблему, яку прагнемо вирішити? Якщо так, чи охоплює ця програма кілька рівнів залучення?

Етап 3:

Визначте, чи взаємодіє розроблений проєкт на різних рівнях соціально-екологічної моделі і як це відбувається

Молодь	
Сім'я	
Однолітки	
Громада	
Елементи підтримки	

Додаток III.

Вправа для формування навичок розроблення програм

Цю вправу можна використовувати на тренінгах або інших заняттях для формування в учасників навичок комбінувати елементи підходу ПРМ під час розроблення програм.

Для виконання вправи учасникам будуть потрібні два роздаткові матеріали (обидва містяться в цьому додатку): перший – перелік прикладів, а другий – таблиця для заповнення. Тренер може на власний розсуд чи з огляду на програму навчання обрати лише деякі з прикладів або ж працювати з усіма.

Поради для тренера:

1. Розділити учасників на малі групи (краще, якщо в одній групі буде 3-4 особи).
2. Кожній групі (за можливості кожному учасникові) роздати по 2 документи – перелік прикладів для аналізу й таблицю семи елементів ПРМ для заповнення на основі прикладів.
3. Робота повинна відбуватися за принципом «1 група – 1 приклад» або «кілька груп – 1 приклад».
4. Ознайомити учасників з умовами виконання завдання (їх викладено далі у додатку і перед описом ситуації):
  - повідомити учасників, що для виконання вправи та підготовки для представлення результатів буде відведено 30 хвилин;
  - попередити учасників, що вони будуть ділитися результатами роботи з іншими командами, а отже, їм треба одразу визначити людину, яка нотуватиме та представлятиме напрацювання групи;
  - нагадати учасникам, що кожний приклад містить низку елементів ПРМ, але жоден приклад не містить усіх семи елементів;
  - попросити учасників обговорити приклади в групах, визначити, який із семи елементів наявний, і заповнити таблицю відповідно до обговорень у групі;
  - запропонувати, щоб учасники також подумали про можливі доповнення або зміни у структурі програми з метою підвищення результативності таких програм. Свої ідеї вони можуть вписати в таблицю, запропоновану їм для заповнення, навпроти відповідного елемента ПРМ.
5. Перед презентацією напрацювань груп попросити всіх учасників ознайомитися з усіма наведеними прикладами (це зробить обговорення ґрунтовнішим).
6. Для зручності тренера в цьому додатку також подано таблиці з відповідями, що містять додаткову інформацію про кожну програму. Проте навіть ці відповіді не є вичерпними, а отже, учасники повинні мати певну свободу у формулюванні пропозицій та аргументів.

Приклади врахування підходів ПРМ у програмах

Інструкції для учасників:

1. Проаналізуйте приклади.
2. Визначте основні елементи ПРМ, представлені у програмі. Кожен приклад містить низку елементів, але жодний приклад не містить усіх семи елементів.
3. Відмітьте компоненти програми, які враховують обрані елементи ПРМ.
4. Поміркуйте, які додаткові компоненти можна ввести у структуру програми для збільшення її впливу.
5. На роботу в групах відводиться 30 хв. Презентацію напрацювань здійснює одна людина з команди.

Приклад 1.

Програма залучення та підтримки молоді «YES» у Бангладеш

Програма «YES», яку ініціювала Transparency International, надає допомогу молодим людям для забезпечення ефективної участі у протидії корупції в Бангладеш. Програма надала підтримку молоді у створенні 60 молодіжних груп, до яких в основному входять студенти закладів вищої освіти. Молодь організовує різноманітні заходи для сприяння прозорості та доброчесності державних службовців. Зокрема, за підтримки програми «YES» молоді люди проводили кампанії з підвищення обізнаності громадськості, що мали на меті заохотити більшу кількість людей активно протидіяти корупції. Вони роздавали «картки повідомлення», у яких люди записували інформацію про корупційні діяння, масштаби та наслідки корупції у різних сферах державної служби. Крім цього, проєкт передбачав публічні виступи молоді на підтримку антикорупційних реформ (у присутності державних службовців), проведення культурних заходів для популяризації антикорупційного руху серед більшої кількості молоді та інших громадян. Завдяки підтримці Transparency International та провідній діяльності «YES» молодь мала можливість розвинути лідерські навички, що допоможе їй зміцнити та розширити молодіжний соціальний рух, спрямований на подолання корупції в Бангладеш.

Приклад 2.

Програма «Молодь та гендерне правосуддя» у Гватемалі

Система правосуддя Гватемали вкрай важлива для захисту найбільш уразливих громадян країни, зокрема молоді, жінок, корінного населення та ЛГБТК(ІА+). Гватемальська система правосуддя намагається виконати свої зобов'язання щодо здійснення правосуддя, особливо стосовно ювенальної юстиції, гендерно зумовленого насильства і торгівлі людьми. Проєкт USAID «Молодь та гендерне правосуддя» (виконувала компанія Chemonics) був спрямований на поліпшення якості послуг постраждалим від насильства, які надаються системою правосуддя, і зменшення кількості повторних випадків злочинної поведінки серед неповнолітніх правопорушників. Він також мав на меті відновлення довіри громадськості до системи та розширення можливостей найбільш уразливих громад країни. Ключовий складник проєкту передбачав адаптацію системних підходів до особливих потреб уразливих верств населення. Програма забезпечувала підготовку і технічну підтримку співробітників системи правосуддя, підтримувала створення муніципальних управлінь з питань захисту молоді та дітей, а також допомагала підліткам зміцнити зв'язки зі своїми громадами.

Приклад 3.

Кенійський міжпартійний молодіжний форум

Кенійський міжпартійний молодіжний форум (IPYF), створений у 2009 році за підтримки Національного демократичного інституту (NDI), об'єднав молодих активістів та лідерів різних політичних партій для співпраці у вирішенні найбільш актуальних питань, які стоять перед молоддю країни. IPYF розширив мережу і сприяв проведенню більшої кількості форумів у 47 округах Кенії з метою підвищення політичної обізнаності й участі серед молоді як під час виборів, так і в цілому. Молодіжні форуми стали платформою, на якій політично активна молодь Кенії могла обговорити пріоритетні для себе проблеми та способи їх розв'язання. IPYF також стосувався питань адвокації прозорих і чесних виборів, протидії міжжетнічним конфліктам, зменшення зловживання наркотичними речовинами та працевлаштування молоді.

Приклад 4.

Програма «Молодіжні ініціативи заради миру та примирення» в Непалі

Збройні конфлікти, які відбувалися в Непалі у 1996-2006 роках, мали руйнівний вплив на населення: понад 100 тис. осіб були переміщені, майже 11 тис. осіб загинули, підірвано довіру між громадами. Молодих жінок і чоловіків вербували до збройних формувань, піддавали насильству та примусово переселяли в інші країни. Щоб заохотити молодь до активної участі у постконфліктних процесах примирення та прийняття рішень на рівні громад, Корпус милосердя реалізував програму «Молодіжні ініціативи заради миру та примирення» з вересня 2006 року до вересня 2008 року. Програма, яка включала в себе принцип «не нашкодь», передбачала різні заходи, ініційовані молоддю. Зокрема, йдеться про зусилля, що мали на меті примирення між різними громадами, етнічними групами та кастами, а також сприяння участі молоді у волонтерських проєктах, діалогах і форумах, де вони взаємодіяли із представниками органів влади, батьками й іншими дорослими.

Приклад 5.

«Школа нових медіа» в Косово

У рамках проєкту «Школа нових медіа» (NMS) у Косово Національний демократичний інститут (NDI) допомагав молодим політичним активістам і лідерам використовувати засоби комунікації в соціальних мережах для проведення адвокаційних кампаній. Програма включала в себе «табір соціальних медіа», у якому молодь отримувала знання з політичної комунікації та використання інструментів соціальних і традиційних медіакомунікацій. Програму пройшли 60 молодих жінок і чоловіків (три випуски по 20 осіб), які входять до політичних партій та організацій громадянського суспільства. Вони спільно працювали над проведенням кампаній з розв'язання проблем місцевого та національного рівнів – від збереження історичних споруд та захисту бездомних собак до збільшення гендерної рівності в місцевих і національних радах. У результаті програми кілька політичних партій найняли випускників NMS для роботи за комунікаційним напрямом.

Приклад 6.

Англомовний табір «CASTLE Camp» в Україні

Англомовний табір «CASTLE (Creative Activities for Students Together Learning English) Camp» – це щорічний англомовний літній табір, організований Кетрін Фітч, волонтеркою Корпусу Миру, у співпраці з Львівським обласним молодіжним центром (ЛОМЦ). Його мета – розвиток лідерських навичок молоді, підготовка її до майбутнього працевлаштування, формування життєвих навичок та вивчення англійської мови у неформальному середовищі на основі критичного мислення. Цільовою аудиторією табору «CASTLE Camp» є молоді активісти Львівської та прилеглих областей віком від 16 до 20 років, з яких табір прагне сформувати мережу молодіжних лідерів у Львівській області.

Приклад 7.

Програма «HEAL», створена за підтримки PEPFAR в Україні

«HEAL» (ВІВСНІД, освіта, активізм і лідерство) – це програма, що фінансується PEPFAR (Надзвичайна ініціатива Президента США з надання допомоги у боротьбі з ВІВСНІДом). Вона орієнтована на молодь віком 15–18 років з південних і східних областей України (регіони визначені PEPFAR), для якої передбачено організацію таборів в Україні впродовж року, а також семиденного літнього табору. У його рамках відбувається вивчення тем, що стосуються, зокрема, ВІВСНІДу, спільноти ЛГБТК(ІА+), стигматизації незахищених груп населення, розмаїття, толерантності/емпатії, запобігання булінгу, а також проектного менеджменту. Тут навчають, як стати ефективними лідерами, створювати та реалізовувати у власних громадах проекти, пов'язані з темами табору. Згодом молодь самостійно повинна організувати табори MINI-HEAL у своїх областях, а також тренінги з питань розмаїття, інклюзії, контрацепції, контролю народжуваності тощо.

Приклад 8.

Навчальна програма з питань інклюзії «Шанс» в Україні

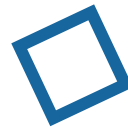
«Шанс» – це навчальна програма з питань інклюзії, організована в м. Дубно Рівненської області у 2019 році. Один тренінг було проведено за участю молоді в місцевому медичному коледжі, а другий – організовано для лідерів громад у Дубно. Студенти-медики пройшли навчання з питань інклюзії, зокрема стосовно того, як зробити транспорт доступним для всіх у місті, що є не достатньо інклюзивним, та дізналися про труднощі, з якими стикаються люди з різними видами інвалідності. Наприкінці тренінгу відбувся захід, присвячений управлінню проектами. Студенти розділилися на групи, щоб розробити власні ідеї щодо того, як надати Дубно більшій інклюзивності. Один із запропонованих проектів – програма позашкільної роботи, у рамках якої студенти-медики працюють з дітьми з інвалідністю, діє і сьогодні.

Приклад 9. Програма «Учні – учням» в Україні

«Учні – учням» – це пілотна програма, реалізована волонтеркою Корпусу Миру та її колегою у Гірському навчально-виховному комплексі (НВК) у Львівській області. Спочатку волонтери Корпусу Миру організували навчання учнів українською та англійською мовами, присвячене Цілям сталого розвитку (ЦСР). Це були короткі заняття протягом приблизно трьох місяців. Потім учні розробили навчальну програму, яку вони планують запровадити у 15 навколишніх сільських школах, куди включили навчання з питань ЦСР, тренінг із проектного менеджменту й організації командної роботи над проектами. Молоді лідери презентували програму англійською мовою та самостійно спланували всі заходи з її поширення. Після реалізації окремих програм у школах учні виступили в ролі наставників для учнів відповідних шкіл під час виконання проєктів, які вони розробили.

Приклад 10. Університет «GLOWBE» в Україні

Університет «GLOWBE» (GLOW – Girls Leading Our World – Дівчата керують світом; TOBE – Teaching Our Boys To Excel – Навчимо наших хлопців досягати відмінних результатів) – це чотириденна навчальна програма для молоді віком від 17 до 19 років, організована у Львівському обласному молодіжному центрі. Програма охоплювала питання гендерної рівності, здорових відносин, згоди, розмаїття і сексуального здоров'я. Під керівництвом волонтерів Корпусу Миру молодь розробила навчальну програму, яку самостійно зможе представити у школах Львівської області після завершення навчання.

Таблиця
з елементами ПРМ для заповнення учасниками тренінгу

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	
Здорові відносини та зв'язок	
Належність і членство	
Участь і внесок молоді	
Позитивні норми, очікування та погляди	
Безпечні простори	
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	

Нижче наведено відповіді, які мають допомогти тренеру. Відсутність відповідей у деяких рядках означає, що не всі елементи ПРМ були включені до програми.

Тут немає «неправильних» відповідей. Усі вони є дороговказами, але учасників не варто обмежувати у тлумаченні запропонованих понять і формулюванні своїх варіантів.

Приклад 1.

Програма залучення та підтримки молоді «YES» у Бангладеш

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	Завдяки програмі молоді люди розвивають навички, зокрема навички організації громадян, аналізу політики і публічних виступів, необхідні для проведення кампаній з підвищення обізнаності й адвокації та конструктивної взаємодії з чиновниками. Ці навички важливі для постійної діяльності молоді в ролі політичних і громадських активістів та лідерів
Здорові відносини та зв'язок	
Належність і членство	Молоді учасники програми «YES» проводили навчальні гуртки і колегіальне обговорення питань, які стосуються корупції та врядування. Це дало змогу молодим людям розвинути відносини і зв'язки довкола спільних проблем та інтересів
Участь і внесок молоді	Учасники програми «YES» співпрацювали та налагоджували відносини з дорослими лідерами антикорупційного руху, які можуть бути наставниками і слугувати джерелом натхнення для молодих активістів
Позитивні норми, очікування та погляди	Завдяки програмі молодь дізналася про корупцію та надалі розвивала особисту етику й доброчесність. Проводячи заходи у знакові дні, як-от Міжнародний день боротьби з корупцією (щорічно святкується 9 грудня), молодь мала можливість привернути громадську увагу до поширення норм належного врядування й доброчесності
Безпечні простори	
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	

Приклад 2.

Програма «Молодь та гендерне правосуддя» у Гватемалі

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	Програма забезпечує підготовку і технічну підтримку співробітників системи правосуддя для поліпшення збору даних про злочини на ґрунті ненависті, надання послуг молоді й іншим уразливим групам населення
Здорові відносини та зв'язок	Програма забезпечує наставництво з боку дорослих для підлітків, які перебувають у конфлікті із законом, а також можливість налагодження позитивних відносин з однолітками. Програма підтримує створення муніципальних управлінь захисту молоді та дітей, де підлітки можуть отримати визнання і взаємодіяти з дорослими й однолітками. Партнери програми також здійснюють пошук, оцінювання й акредитацію прийомних сімей для молоді
Належність і членство	
Участь і внесок молоді	
Позитивні норми, очікування та погляди	У співпраці з Центром зміцнення гватемальських сімей (CAIFGUA) та Департаментом соціального забезпечення програма допомагає підліткам зміцнити зв'язки з громадою, поліпшити освіту й навички, а також усвідомити свої права та обов'язки перед суспільством. У цьому процесі беруть участь судді, громадські захисники, прокурори, викладачі, психологи, соціальні працівники, лідери громад і співробітники молодіжних притулків та ізоляторів
Безпечні простори	
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	Програма працює над розробленням і забезпеченням упровадження національної системи, яка має на меті вдосконалення координації між організаціями сектору юстиції для поліпшення обслуговування вразливих громад, зокрема міської молоді, вразливої до групових конфліктів. Програма спрямована на зміну політик для впровадження альтернатив позбавленню волі

Приклад 3.

Кенійський міжпартійний молодіжний форум

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	
Здорові відносини та зв'язок	
Належність і членство	Форуми забезпечують можливість налагодження діалогу та співпраці між молоддю з різних політичних партій та етнічними спільнотами
Участь і внесок молоді	Молодь очолює форум, адвокаційні та просвітницькі ініціативи, що ґрунтуються на обраних нею пріоритетах. Молодь залучає партійні структури і керівництво для просування своїх пріоритетів
Позитивні норми, очікування та погляди	Форуми підтримують норми конструктивного багатостороннього дискурсу про важливі проблеми, з якими стикається молодь Кенії, та мирну участь у виборах. Це запобігає участі молодих членів партії у насильстві під час виборів і сприяє громадському дискурсу
Безпечні простори	Форуми сприяють формуванню безпечного громадського простору для молодих членів політичних партій, необхідного для обговорення пріоритетних питань і пропонування рішень поряд з членами інших партій та етнічних груп. Ці можливості є значущими з огляду на попередні випадки насильства між групами під час виборів у Кенії
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	

Приклад 4.

Програма «Молодіжні ініціативи заради миру та примирення» в Непалі

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	Забезпечено розширення потенціалу 4726 молодих людей у сферах розбудови миру, лідерства, соціальної мобілізації та управління проєктами. З них 47 молодих людей Корпусу Милосердя підготували як тренерів, які згодом провели 38 тренінгів з питань розбудови миру для 926 представників молоді
Здорові відносини та зв'язок	Координування зустрічей представників органів влади із загалом майже 2000 молодих людей. Також було організовано 35 зустрічей батьків і молоді, у яких узяли участь 1377 молодих людей, що сприяло поліпшенню взаєморозуміння й відносин між дорослими і молоддю, а також організації більшої кількості заходів, націлених на різні вікові категорії
Належність і членство	Дві загальні молодіжні асамблеї, 26 спортивних змагань і 32 культурні програми, у яких узяли участь понад 5000 молодих людей, сприяли налагодженню хороших відносин, зміцненню мереж та зменшенню відмінностей між молоддю з різних громад, етнічних груп і каст
Участь і внесок молоді	26 640 представників молоді зробили свій внесок у завершення розробки 808 проєктів служіння громаді (ПСГ), включаючи будівництво громадських залів, установлення ручних насосів, водопровідних труб і вбиралень, ремонт доріг та меблів, підтримку тваринництва й рибицтва. Крім надання базових послуг громадам, ПСГ також сприяли налагодженню міцніших відносин у селах, з іншими зацікавленими сторонами, зокрема НУО та органами місцевого самоврядування
Позитивні норми, очікування та погляди	
Безпечні простори	
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	

Приклад 5. «Школа нових медіа» в Косово

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	Завдяки «Школі нових медіа» молодь Косово розвинула технічні та «м'які» навички, які забезпечили їй краще розуміння демократії, політичних процесів і структури уряду. Вона також набула навички, пов'язані з адвокацією політики, проведенням дослідження, політичними дебатами та медіакомунікацією (зокрема з новими медіа і традиційними ЗМІ). Учасники зазначили, що досвід навчання, взаємодії з однолітками та політичних дій сприяв поліпшенню їхніх «м'яких» навичок, а саме збільшенню впевненості у собі, розвитку здатності критичного мислення, цілеспрямованості й навичок спілкування
Здорові відносини та зв'язок	
Належність і членство	Адвокаційні кампанії «Школи нових медіа» очолювали змішані групи молодих жінок і чоловіків з різних політичних партій та організацій громадянського суспільства. Досвід співпраці для досягнення спільної мети сприяє політичному дискурсу та конструктивному залученню молоді через участь у партіях
Участь і внесок молоді	Молоді жінки та чоловіки відігравали центральну роль у команді програми «Школа нових медіа», керуючи всіма аспектами розроблення, планування, управління й оцінювання програм. Молоді члени команди допомогли забезпечити відповідність програми потребам молоді та відігравали ключову роль у налагодженні довірливих відносин між програмою та учасниками. Команда часто збирає відгуки про програму від молодих учасників і коригує навчальну програму та практику реалізації програми відповідно до потреб й інтересів молоді
Позитивні норми, очікування та погляди	
Безпечні простори	
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	

Приклад 6. Англомовний табір «CASTLE Camp» в Україні

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	Молодь отримала можливість удосконалити свої знання англійської мови, набутти навички співпраці, лідерські, а також «м'які» й технічні навички завдяки щоденним заняттям у таборі
Здорові відносини та зв'язок	Проект дає змогу українській молоді взаємодіяти з українськими й американськими радниками, які працюють над розширенням її можливостей протягом роботи табору та виконують роль наставників у подальшому
Належність і членство	Учасники пов'язані з усіма в таборі завдяки груповим заходам, роздумам і дозвіллю – цей зв'язок підтримується упродовж роботи табору та після нього, а ЛОМЦ проводить кілька заходів щотижня, які відвідує багато учасників попередніх таборів
Участь і внесок молоді	Українські радники та директори табору допомагають планувати його роботу, розробляючи плани занять і формат проекту. Українська молодь проводить заняття в таборі додатково до виконання функцій радників
Позитивні норми, очікування та погляди	
Безпечні простори	
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	Табір забезпечує для молоді відповідні до віку заходи, які є зрозумілими, інформативними й актуальними. Зосередження уваги на життєвих і лідерських навичках поєднується із зануренням в англомовну атмосферу

Приклад 7.

Програма «HEAL», створена за підтримки PEPFAR в Україні

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	Протягом проекту молодь набуває цінні технічні навички у рамках розроблення й упровадження проєктів у своїх областях. Молодші радники також мають можливість відпрацьовувати лідерські навички в ролі перекладачів і координаторів
Здорові відносини та зв'язок	ВІЛ-інфікована молодь налагоджує відносини з іншими людьми в безпечному середовищі зі здоровим процесом прощання після завершення роботи табору. Молодь також має можливість налагодити здорові відносини з українськими й американськими радниками протягом тижня
Належність і членство	Крім формальних занять, у таборі «HEAL» проводили інтерактивні ігри, зокрема «Пошук скарбів», та симуляцію «Веселкополіс» (симулює життя між спільнотами, ідентифікованими за кольорами веселки). Ці типові таборові заходи, включені до більш формальної структури навчання, створюють можливість для формування згуртованої спільноти
Участь і внесок молоді	Молодь планує свої проєкти у невеликих групах за допомогою американського чи українського наставника, і вони відповідають за реалізацію цих проєктів у своїх громадах після закінчення табору, підкреслюючи важливість думок та вибору молоді
Позитивні норми, очікування та погляди	
Безпечні простори	
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	Зважаючи на вікову групу учасників, велику увагу приділено тому, щоб такі теми, як контрацепція, ВІЛ/СНІД та проблеми ЛГБТК(IA+), були зрозумілими та доступними для молодих відвідувачів. Інформацію надано об'єктивно, з урахуванням особливостей аудиторії

Приклад 8.

Навчальна програма з питань інклюзії «Шанс» в Україні

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	Під час навчання молодь розвивала навички роботи з учнями з особливими потребами, проектного менеджменту, проведення презентацій, створення мереж тощо
Здорові відносини та зв'язок	
Належність і членство	Студенти-медики, які брали участь у програмі «Шанс», продовжували розробляти й реалізовувати проекти навіть після закінчення навчання, демонструючи, що громада, у якій відбувалося навчання, була простимульована. Студенти, які пройшли навчання, мали змогу спільно працювати над засвоєними поняттями
Участь і внесок молоді	Молодь координувала заняття у рамках тренінгу і допомагала з логістикою. Вона розробила логотип тренінгу та допомогла налагодити комунікацію з тренерами
Позитивні норми, очікування та погляди	Молодь змогла по-новому поглянути на роботу з дітьми з особливими потребами, зокрема завдяки батькам таких дітей, які поділилися своїми думками щодо інклюзивності в місті Дубно
Безпечні простори	
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	Молодь поспілкувалася з міськими інженерами, фахівцями інклюзивних ресурсних центрів, волонтерами Корпусу Миру та батьками дітей з особливими потребами. Тренінги були орієнтовані на студентів-медиків, і після кожного блоку занять лишився час для запитань

Приклад 9.

Програма «Учні – учням» в Україні

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	Молодь не лише дізналася про ЦСР, а й навчилася розробляти план уроку, координувати навчання, розподіляти завдання у груповому проєкті, розпоряджатися часом, а також здобула навички публічного виступу
Здорові відносини та зв'язок	Молодь змогла разом спланувати програму та відвідати школи для її реалізації. Це дало їй змогу отримати новий досвід як групі та побудувати зв'язки у межах цієї групи
Належність і членство	
Участь і внесок молоді	Молодь повністю розробила навчальну програму, координувала заняття у сільських школах, після кожного заняття надавала зворотний зв'язок волонтерів Корпусу Миру та працювала над внесенням змін до занять на основі такого зворотного зв'язку
Позитивні норми, очікування та погляди	
Безпечні простори	Молоді вчителі отримали знання про важливість забезпечення зворотного зв'язку після кожного заняття; їх також заохочували широкі розповідати про емоції, пережиті під час першого досвіду координації та розроблення програм на рівні сіл
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	Молодь отримала обмежену підтримку від волонтера Корпусу Миру, вчителів шкіл тощо. Процес розроблення і впровадження програми контролювався, але водночас молодь мала право голосу та вибору

Приклад 10.
Університет «GLOWBE» в Україні

Елемент ПРМ	Компонент програми
Набуття навичок	Забезпечено розбудову потенціалу 25 українських молодіжних лідерів стосовно публічних виступів, навчання навичок презентації / координації, сексуальної освіти та гармонійних відносин
Здорові відносини та зв'язок	Здорові відносини були основною темою тренінгу – згода, комунікація та розв'язання конфліктів займали чільне місце у плані занять. Молодь мала змогу практикувати ці концепції в безпечному, сприятливому середовищі
Належність і членство	
Участь і внесок молоді	Після завершення навчання молодь розробила навчальну програму у форматі мініверсії тренінгу для шкіл Львівської області. Після завершення навчання молодь мала змогу самостійно проводити такий самий тренінг для інших учнів
Позитивні норми, очікування та погляди	
Безпечні простори	Молоді вчителі здобули знання про важливість забезпечення зворотного зв'язку після кожного заняття, а на початку тренінгу їм було роз'яснено концепцію безпечних просторів у контексті висвітлюваних тем
Доступ до відповідних віку та сприятливих для молоді програм; інтеграція послуг	Молодь мала змогу вивчати теми, що стосуються сексуального здоров'я, у середовищі, яке відповідало її віку та досвіду – тренінг відбувався в молодіжному центрі і був зорієнтований на цю вікову групу

Використані джерела та література

1. Agency: USAID, "Positive Youth Development Framework," YouthPower 2: Learning and Evaluation, accessed 13 December 2020, <https://www.youthpower.org/positive-youth-development-pyd-framework>
2. Assets: USAID, "Positive Youth Development Framework," YouthPower 2: Learning and Evaluation, accessed 13 December 2020, <https://www.youthpower.org/positive-youth-development-pyd-framework>
3. Assets (Developmental): Eugene C. Roehlkepartain and Peter C. Scales, "Developmental Assets: A Framework for Enriching Service-Learning," Search Institute, accessed 13 December 2020, <https://www.search-institute.org/wp-content/uploads/2018/02/2007-Roehlkepartain-Assets-SL-NSLC.pdf>
4. Asset-Based Approach: Collaborative for Neighborhood Transformation, "What is Asset Based Community Development," [ABCD Toolkit](#), (Chicago: DePaul University, Asset-Based Community Development Institute), accessed 13 December 2020, <https://resources.depaul.edu/abcd-institute/resources/Documents/WhatisAssetBasedCommunityDevelopment.pdf>
5. Basic Skills: "Basic Skills," Oxford Reference, accessed 13 December 2020, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095450986>
6. Belonging: Roy F. Baumeister and Mark R. Leary, "The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation," **Psychological Bulletin** 117, no. 3 (1995): 497–529.
7. Ben Long, "As Volunteerism Grows in Ukraine, a New National Identity Emerges," Frontlines Online Edition, USAID, January/February 2017.
8. Bonding: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 72.
9. Cathann Kress, "The Circle of Courage in Practice: The 4-H Club Study," **Bloomington** 12, no. 1 (2003): 27
10. Civic Participation: World Bank, Social Development Department, Civil Society and Peacebuilding: Potential, Limitations and Critical Factors, (Washington DC: World Bank, 2006).
11. Co-Creation: Pate, Martijn. #1 Co-Creation's 5 Guiding Principles. (April 2009). <https://fronteer.com/media/uploads/2016/10/161003-FRONTTEER-WHITEPAPER-1.pdf>
12. Co-Creation: Pate, Martijn. #1 Co-Creation's 5 Guiding Principles. (April 2009). <https://fronteer.com/media/uploads/2016/10/161003-FRONTTEER-WHITEPAPER-1.pdf>
13. Community Action: Local Government Association. "What is community action?". www.local.gov.uk. <https://www.local.gov.uk/our-support/guidance-and-resources/community-action/community-action-overview/what-community-action#:~:text=Community%20action%20is%20any%20activity,%20or%20community%20engagement>

14. Contribution: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPower Learning, Making Cents International, 2016), 71.
15. Deficit-Based Approach: Isis Artze-Vega and Patricia Elizabeth Delgado, "Supporting Faculty in Culturally Responsive Online Teaching: Transcending Challenges and Seizing Opportunities," In **Care and Culturally Responsive Pedagogy in Online Settings**, edited by Lydia Kyei-Blankson, Joseph Blankson, and Esther Ntuli. Hershey, PA: IGI Global, 2019.
16. Diversity: Merriam-Webster. "Diversity". <https://www.merriam-webster.com/dictionary/diversity> (accessed March 28, 2021).
17. Emotional Safety: Ellen Boeder, "Emotional Safety is Necessary for Emotional Connection," The Marriage Minute (blog), **The Gottman Institute**, 4 August 2017, <https://www.gottman.com/blog/emotional-safety-is-necessary-for-emotional-connection/>
18. Empathy: <https://www.psychologytoday.com/us/basics/empathy>
19. Empowerment: <https://www.un.org/esa/socdev/publications/FullSurveyEmpowerment.pdf>
20. Enabling Environment: USAID, "Positive Youth Development Framework," YouthPower 2: Learning and Evaluation, accessed 13 December 2020, <https://www.youthpower.org/positive-youth-development-pyd-framework>
21. Equity: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/equity>
22. Euromonitor International, "Special Report: The World's youngest Populations," Market Research Blog (London: Euromonitor International, 13 February 2012).
23. Experiential Learning: <https://www.experientiallearning.org/about-mta/what-is-experiential-learning/>
24. Gender-Responsive: Gayle Nelson, Gender Responsive National Communications Toolkit (New York: UNDP, 2015), 7.
25. George Patton, et al., "Our future: A Lancet commission on adolescent health and wellbeing," **The Lancet** 387, no. 10036 (2016): 2423–2478.
26. Gina Alvarado, Martie Skinner, Daniel Plaut, Caitlin Moss, Chisina Kapungu, and Nicola Reavley, **A Systematic Review of Positive Youth Development Programs in Low-and Middle-Income Countries**, (Washington, DC: YouthPower Learning, Making Cents International, 2017).
27. Gina Alvarado, et al., **A Systematic Review of Positive Youth Development Programs in Low-and Middle-Income Countries**. PPT Brief, accessed December, 13, 2020, <https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/resources/DHRG%20Brief%20FINAL%20October%2013%2C%202017.pdf>
28. Gina McGovern, "How to Build Safe Spaces: Define, Then Deliver," YouthPower 2: Learning and Evaluation, accessed 13 December 2020, <https://www.youthpower.org/resources/how-build-safe-spaces-define-then-deliver>

29. Healthy Relationships: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 72.
30. Higher-Order Thinking Skills: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 70.
31. Hiroko Ikesako and Koji Miyamoto, "Fostering social and emotional skills through families, schools and communities: Summary of international evidence and implication for Japan's educational practices and research," OECD Education Working Papers, No. 121 (Paris: OECD Publishing, 2015).
32. Inclusive Development: Anthony Cotton, Aline Magnoni, Derek Simon, and Brett Tolman, **Suggested Approaches for Integrating Inclusive Development Across the Program Cycle and in Mission Operations: Additional Help for ADS 201** (Washington DC: USAID, DCHA/DRG/HR, July 2018).
33. Inclusive Development (2nd citation): USAID, "Overview of Inclusive Development," YouthPower 2: Learning and Evaluation, accessed 13 December 2020, <https://www.youthpower.org/youth-drg-toolkit-inclusive-development>
34. Interpersonal Skills: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016).
35. Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit**, (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016).
36. Life Skills: USAID Education Policy (November 2018); available at: https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1865/USAID_Education_Policy_Program_Cycle_Implementation_and_Operational_Guidance_FINAL.pdf
37. Marginalization: Niyara Alakhunova, Oumar Diallo, Isabel Martin del Campo, Whitney Tallarico, **Defining Marginalization: An Assessment Tool** (Washington, DC: Elliott School of International Affairs & the World Fair Trade Organization-Asia, May 2015), 8.
38. Marginalization: USAID, Leaving no one behind: Inclusion of marginalized populations, accessed 24 December 2020, <http://www.usaid.gov/frontiers/2014/video/leaving-no-one-behind>
39. Membership: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 72.
40. Michael Rizzo, Emily Green, Yarrow Dunham, Emile Bruneau, and Marjorie Rhodes, "Beliefs About Social Norms and Racial Inequalities Predict Variation in the Early

Development of Racial Bias," OSF Preprints, November 8, 2020, doi:10.31219/osf.io/ucrqq.

41. Michelle Dugas and Arie Kruglanski, "The quest for significance model of radicalization: Implications for the management of terrorist detainees," **Behavioral Sciences & the Law** 32, no. 3 (2014): 423–439, <https://doi.org/10.1002/bsl.2122>.
42. Narrative: "Narrative," Dictionary.com, accessed 13 December 2020, <https://www.dictionary.com/browse/narrative>; "Narrative," Merriam-Webster.com, accessed 13 December 2020, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/narrative>
43. Participation: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 53.
44. Positive Identity: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 70.
45. Positive Youth Development: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016).
46. Prosocial Involvement: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 72.
47. Prosocial Norms: Alvarado, Gina, et al., **A Systematic Review of Positive Youth Development Programs in Low-and Middle-Income Countries**. PPT Brief. Accessed 13 December 2020. <https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/resources/DHRG%20Brief%20FINAL%20October%2013%2C%202017.pdf>
48. Rachel Dougherty, Erin Mazursky, Ann-Thu Nguyen, Hemley Ordonez **The New Global Citizen: Harnessing Youth Leadership to Reshape Civil Society**, (Rhize, 2016); available at: <https://www.rhize.org/newglobalcitizen/#download>
49. Richard Lerner, Jun Wang, Paul A. Chase, Akira S. Gutierrez, Elise M. Harris, Rachel O. Rubin, and Ceren Yalin, "Using relational developmental systems theory to link program goals, activities, and outcomes: The sample case of the 4 H Study of Positive Youth Development," **New Directions for Youth Development** 2014, no. 144 (2014): 17–30, <https://doi.org/10.1002/yd.20110>
50. Robert B. Cialdini, Raymond R. Reno, and Carl Kallgren, "A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places," **Journal of Personality and Social Psychology** 58, no. 6 (1990): 1015–1026, <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.1015>.

51. Safe Space: USAID, "Safe Public Spaces for Youth," YouthPower 2: Learning and Evaluation, accessed 13 December 2020, <https://www.youthpower.org/safe-spaces-youth>.
52. Search Institute: <https://www.search-institute.org/our-research/development-assets/developmental-assets-framework/>
53. Self-Control: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 70.
54. Self-Efficacy: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 70.
55. Skill-Building: IGI Global, "What is Skill-Building." igi-global.com. <https://www.igi-global.com/dictionary/invariable-structure-of-research-competence-of-adult-learners-in-skill-building-programs/62100> (accessed March 28, 2021).
56. Social Capital: Collaborative for Neighborhood Transformation, "What is Asset Based Community Development," [ABCD Toolkit](#), (Chicago: DePaul University, Asset-Based Community Development Institute), accessed 13 December 2020, <https://resources.depaul.edu/abcd-institute/resources/Documents/WhatisAssetBasedCommunityDevelopment.pdf>
57. Social Competency: Ma, Hing Keung. "Social Competence as a Positive Youth Development Construct: A Conceptual Review." **Scientific World Journal** 2012, no. 287472 (May 2012). <https://doi.org/10.1100/2012/287472>
58. Social Inclusion: Charla Danelle Britt, **Gender and Inclusion Assessment** (Washington, DC: USAID, 2007), 3.
59. "Social Movements," YouthPower 2: Learning and Evaluation, USAID, accessed December 13, 2020, <https://www.youthpower.org/youthpower-issues/topics/social-movements>.
60. Social Norms: Robert B. Cialdini, Raymond R. Reno, and Carl Kallgren, "A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places," **Journal of Personality and Social Psychology** 58, no. 6 (1990): 1015–1026.
61. Social & Emotional Learning: Stephanie Jones, Katharine Brush, Rebecca Bailey, Gretchen Brion-Meisels, Joseph McIntyre, Jennifer Kahn, Bryan Nelson, and Laura Stickle, [Navigating SEL From the Inside Out: Looking Inside & Across 25 Leading SEL Programs: A Practical Resource for Schools and OST Providers](#) (Cambridge, MA: Harvard University, Graduate School of Education, 2017).
62. Social & Emotional Skills: T. Galloway, L. Lippman, H. Burke, O. Diener, and S. Gates, [Measuring Soft Skills & Life Skills in International Youth Development Programs: A Review and Inventory of Tools](#) (Washington, DC: USAID's YouthPower Implementation IDIQ- Task Order 1, YouthPower Action, 2017).

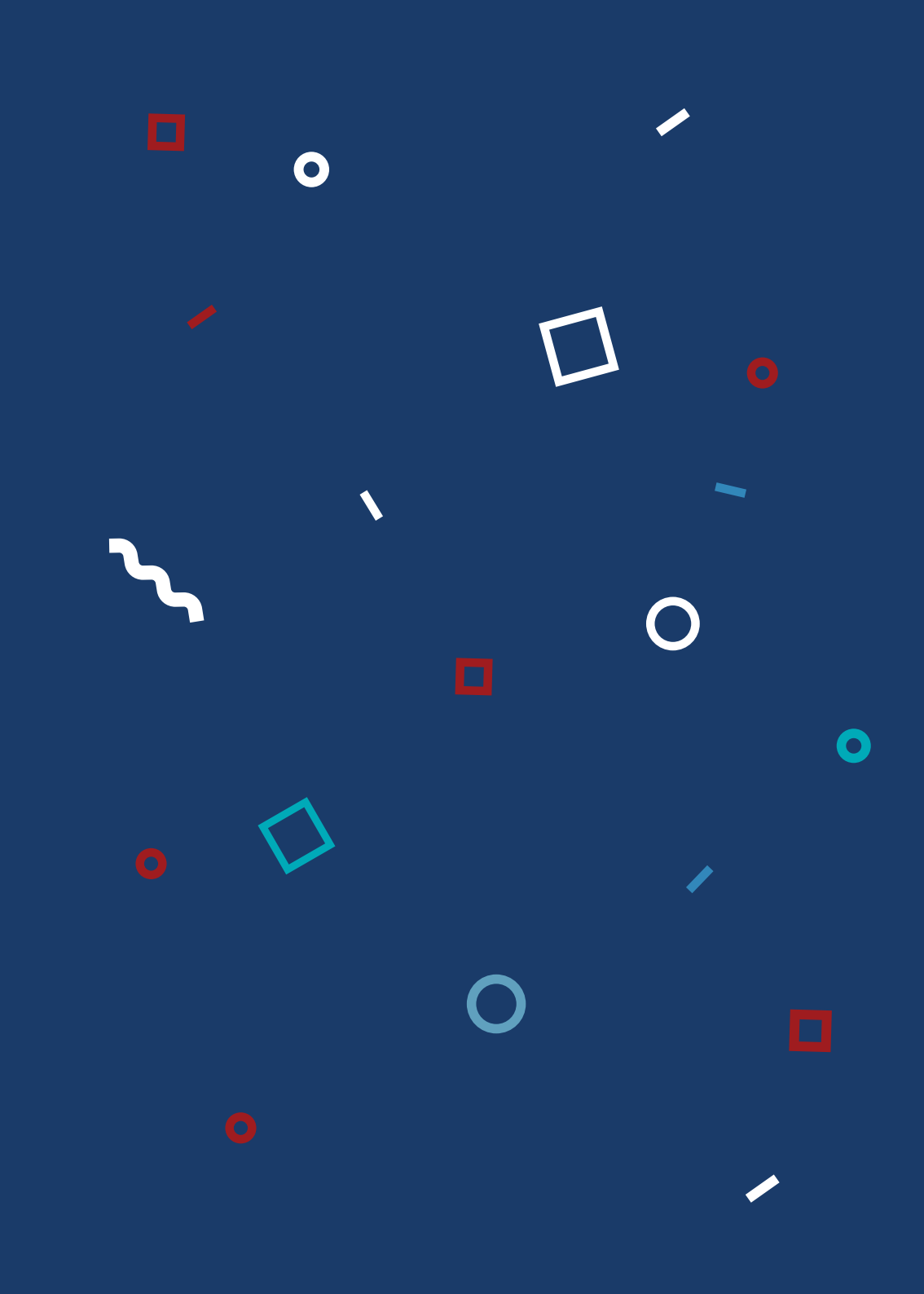
63. Soft Skills: Laura H. Lippman, Renee Ryberg, Rachel Carney, and Kristin A. Moore, [Key “Soft Skills” that Foster Youth Workforce Success: Toward a Consensus Across Fields](#) (Washington, DC: USAID, FHI 360, Child Trends, June 2015), 4.
64. Stephanie Jones, Katharine Brush, Rebecca Bailey, Gretchen Brion-Meisels, Joseph McIntyre, Jennifer Kahn, Bryan Nelson, and Laura Stickle, [Navigating SEL From the Inside Out: Looking Inside & Across 25 Leading SEL Programs: A Practical Resource for Schools and OST Providers](#), (Cambridge, MA: Harvard University, Graduate School of Education, 2017).
65. Stephen F. Hamilton, “Experiential Learning Programs for Youth,” **American Journal of Education** 88, no. 2 (1980): 179–215; 180, accessed October 31, 2020, <http://www.jstor.org/stable/1085305>
66. Structural: “Structural,” Lexico Powered by Oxford, accessed 24 December 2020, <https://www.lexico.com/en/definition/structural>
67. Sweigart, Michael, Jennifer Heeg, and Cassandra Jessee, “Module 5: Local Governance and Devolution.” **Youth and Democracy, Human Rights, and Governance Toolkit**, (Washington DC: USAID, YouthPower Learning, Making Cents International).
68. Thania Paffenholz, Nick Ross, Steven Dixon, Anna-Lena Schluchter, and Jacqui True. **Making Women Count - Not Just Counting Women: Assessing Women’s Inclusion and Influence on Peace Negotiations**. (Geneva: Inclusive Peace & Transition Initiative at The Graduate Institute of International and Development Studies and UN Women, квітень 2016 р.).
69. The Heckman Equation, “Skills Beget Skills,” accessed 13 December 2020, <https://heckmanequation.org/resource/skills-beget-skills/>
70. The World Bank, “Amplifying the voice of young parliamentarians in development,” Global Young MP Initiative Program, accessed December 13, 2020, <https://www.worldbank.org/en/about/parliamentarians/brief/global-young-mp-initiative-program#:~:text=According%20to%20research%20by%20the,half%20the%20population%20under%2030>
71. UNDP, Fact Sheet: Youth, Political Participation and Decision-Making, версія від 13 грудня 2020 р., <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-political-participation.pdf>
72. USAID, “Overview,” **Youth and Democracy, Human Rights, and Governance Toolkit**, (Washington DC: USAID, YouthPower Learning, Making Cents International).
73. USAID, “Safe Public Spaces for Youth,” YouthPower 2: Learning and Evaluation, accessed 13 December 2020, <https://www.youthpower.org/safe-spaces-youth>
74. Vincent Petit and Tamar Naomi Zalk, **Everybody Wants to Belong: A Practical Guide to Tackling and Leveraging Social Norms in Behavior Change Programming**, (New York, NY: UNICEF, 2019).
75. Voice: Kimberly Dugan, “Voice and Agency in Social Movement Outcome,” **Qualitative Sociology** 29 (2006): 467–484.

76. Volunteerism: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/volunteerism>
77. World Bank, **World Development Report 2007: Development and the next generation**, (Washington, D.C.: World Bank, 2007).
78. Youth: USAID, "Glossary," **Toolkit for Youth Inclusion in Democracy, Human Rights, and Governance**, YouthPower 2: Learning and Evaluation, accessed 13 December 2020, <https://www.youthpower.org/youth-inclusion-drg-toolkit-glossary>
79. Youth-Inclusive Programming: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 73.
80. Youth-Friendly Laws & Policies: Laura Hinson, Chisina Kapungu, Cassandra Jessee, Martie Skinner, Mark Bardini, and Tracy Evans-Whipp, **Positive Youth Development Measurement Toolkit** (Washington DC: YouthPowerLearning, Making Cents International, 2016), 73.
81. Youth-Led and Youth-Driven Programming: Free Child Institute. "Youth + Social Change through Youth-Led Programs". <https://freechild.org/2015/12/29/youth-led-programs/#:~:text=Youth%2Dled%20programs%20are%20opportunities,act%20in%20supportive%2C%20engaging%20ways>. (accessed March 28, 2021).
82. Молодіжний конгрес Зборівської міської ради, https://www.facebook.com/youth.congress.zboriv/?ref=page_internal
83. Youth-Specific Programming: Christian Jepsen, [Desk Review of Programming Guidelines for Adolescents and Youth in Emergencies: Education, Health, Livelihoods & Durable Solutions](#), (Geneva: INEE, MYAN, NRC and RET International, 2017).

я за доброчесність

FACEBOOK

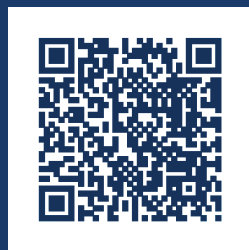
USAID_ВзаємоДія

INSTAGRAM

usaid_vzaemodia

TELEGRAM

Young&Uncorrupt